

MAGYARSÁGTUDOMÁNYI FORRÁSKÖZLEMÉNYEK

LYMBUS 2023

Tartalom

- 9 CSERMELYI JÓZSEF
A bécsi Erdődy levéltár oklevélsorozatának regesztái
(D 1275–1323. jelzetek)
- 71 ÓSZ SÁNDOR ELŐD
Bejegyzések a balázsfalvi görögkatolikus gyűjtemény
Eber-kalendáriumában (1564–1794)
- 103 PETNEHÁZI GÁBOR
Responsio ad quaestionem dilemmaticam.
Szepsi Laczkó Máté ismeretlen röpirata
- 131 BÓDAI DALMA
Adalék a Thurzó és az Esterházy család konfliktusához:
Czobor Erzsébet végrendelete (1626. március 29.)
- 155 SZENTMÁRTONI SZABÓ GÉZA
Tanúvallomások Balassi Bálintról és az általa az 1580-as évek
közepén birtokadományt nyert két egri huszártisztról
(Fülek, 1629. november 20.)
- 167 BALOGH ZSUZSÁNNA
Bethlen János levele I. Apafi Mihálynak a Bánffy Dénes elleni
vádakról (1674)
- 185 BÁNDI ANDRÁS
Keresztesi Sámuel nyolc levele a gergelyfjai lelkészválasztás
kapcsán (1683–1684)
- 203 TÓTH FERENC
A kuruc király katolizál? Jelentés Thököly Imre 1703-as
áttéréséről
- 215 TÓTH GERGELY
Vizsgálat ifj. Burius János és Bél Mátyás ellen a pietista tanok
ügyében (1711). (A vizsgálatról szóló memorandum eredeti
szövege és fordítása)

- 261 KOC SIS ANNAMÁRIA
A boszorkányság ismeretlen forrásai Szabolcs vármegye levéltárában I.
- 297 LAKI FERENC – VERESS FERENC
Báró Meskó Éva Mária végrendelete (1762, 1772)
- 321 HEGYI ÁDÁM
A Békési Református Egyházmegye özvegy-árvapénztárának alapító okirata (1790)
- 355 DÓBÉK ÁGNES
Katona István történetíró levelei Eszterházy Károly egri püspökhöz. Adalékok Katona munkamódszeréhez és a *Historia Critica Regum Hungariae* kiadástörténetéhez
- 373 DEÁK ÁDÁM
Csanád vármegye anyautasítása és követi végjelentése az 1811/12. évi országgyűlésen
- 399 BUJTÁS LÁSZLÓ ZSIGMOND
Jan Ackersdijck ismeretlen levelei első magyarországi útjáról (1823)
- 427 NAGY ÁGOSTON
Adminisztratív magyarosítási törekvések Pest vármegyében: A megyei statútumok és Knar János kishartai evangélikus lelkész *Egy két szó a' ditső Magyar nyelv ügyében* című munkája
- 465 RÓZSAFALVI ZSUZSANNA
Teleki Sándor színészbarátai, különös tekintettel Prielle Kornéliára
- 491 LAJTAI L. LÁSZLÓ
„I hope that you will go on to clear the many obscure points in Hungarian history”. Arthur J. Patterson levelei Hunfalvy Pálhoz (1871–1885)
- 537 KINCSES KATALIN MÁRIA
A magyar törvényhatóságok 1904. évi köszönőlevelei és hálafeliratai a Rákóczi-hamvak hazahozatala alkalmából

- 575 KISS MÁRTON
II. Rákóczi Ferenc emlékezete Baranya vármegyében
(1903–1940)
- 615 FÓRIS ÁKOS
Szovjet atrocitások és háborús propaganda. Dokumentumok
Nagyszalonta 1944. szeptemberi megszállásához
- 649 PETRÁS ÉVA
Két újonnan feltárt dokumentum a magyar jezsuiták
második világháború utáni vatikáni jelentéseiből
- 671 FEJÉRDY ANDRÁS
Magyarország és a szentszéki–szovjet *modus vivendi* esélye.
Nagy Töhötöm SJ 1946. február 15-i jelentése
XII. Piusz számára
- 711 GECSÉNYI LAJOS
Az altöttingi emigráns „kormány” történetéhez (1947–1948)
- 721 BÁBA VIKTÓRIA – VÁRDAI LEVENTE
Egy pécsi születésű francia idegenlégiós katonai iratai
- 745 GÉCZI RÓBERT
A cionizmus és a zsidók kivándorlása Romániából
(1945–1960)
- 773 BERTALAN PÉTER
Szürke eminenciás Somogyországban
- 805 FARKAS JUDIT ANTÓNIA
„Kedves Hruscsov úr!” Ed Sullivan magyar fiatalok kivégzése
ellen tiltakozó levélíró kampánya (1959)
- 839 LÁSZLÓ SZABOLCS
Magyar írók útijelentései az Iowa Cityben megrendezett
Nemzetközi Íróprogramról (1971–1981)
- 889 PALÁDI RENÁTA
Források az ungvári magyar konzulátus megnyitásához
(1989–1991)

919 SERES ATTILA
A magyarországi rendszerváltás történetének (1985–1994)
hungarikái a kijevei levéltárakban. Kutatási beszámoló,
feltárási jegyzékek és válogatott dokumentumok

A Békési Református Egyházmegye özvegy-árvapénztárának alapító okirata (1790)¹

A protestáns egyházak a papi nőtlenség eltörlésével átalakították a társadalom szerkezetét, ugyanis a családok prédikátorok a helyi közösségek erkölcsi normarendszerének alapjai lettek: az emberek elvárták, hogy nemcsak a lelkészek, hanem azok feleségei és gyermekei is erkölcsös életet folytassanak. A lelkészfeleség mint társadalmi rang ekkor jött létre, és ezzel párhuzamosan a lelkészgyerekek megkülönböztetett helyzete is kialakult: a fiúgyerekektől elvárták a lelkészi hivatás folytatását, míg a lányoktól a lelképászorokkal való házasságot, vagy legalább rangos, megbecsült protestáns családba való férjhez menést. Ilyen megkülönböztetett társadalmi helyzetben az egyház nem engedhette meg, hogy a családfele halála esetén az özvegy és az árvák nyomorúságra jussanak, mert ezzel a papi rend méltóságát sértették volna meg. Éppen ezért a 16. század végétől kezdve gondoskodtak a bajba jutott lelkészcsalád helyzetének stabilizálásáról. Az egyik ilyen segítség volt a kegyelemév rendszere, amely lehetővé tette, hogy a meghalt lelkész után az özvegy a szolgálati év végéig egykori férje jövedelmét megkapta. Nyugat-Európában szintén szokás volt az özvegyek számára lakóhely biztosítása is: ha nem ment újból férjhez az asszony, akkor a falu biztosított neki egy házat. Sőt! Német nyelvterületen az öregségi nyugdíj első nyomait is megtaláljuk, mert az özvegy-árvakasszák nemcsak a lelkipászorok özvegyeinek és árváinak nyújtottak segítséget, hanem a megöregedett, magatehetetlen prédikátoroknak is rendszeres pénzbeli támogatást folyósítottak.²

A magas halandóság miatt a lelkészcsaládokban is gyakori volt a megözvegyülés és az árvaság. Ennek orvoslására nemcsak az anyagi támogatás rendszerét alkalmazták, hanem a társadalom többi rétegében is bevett szokást, az újraházasodást. Német nyelvterületen már a 16. századtól kimutatható ez a stratégia, amellyel a lelkészcsaládok megsegítését megvalósították.³ Magyarországon részben ez vezetett az ároni házak kialakulásához. A források azt mutatják, hogy ezek nem a nepotizmus, hanem az egyházközség szükségletei miatt jöttek létre. A megözvegyült lelkésznek igyekezett a gyülekezet arra rábeszélni, hogy menjen férjhez egy fiatal paphoz, így mind a családot, mind a települést megkímélték az özvegy elköltöztetésével járó gondoktól, és az új pap bevezetésével járó problémáktól.⁴ Mivel a kora újkorban rendkívül magas volt az özvegyek és az árvák aránya, általános társadalmi probléma volt ezek gondozása. A premodern

¹ A tanulmány megírását a Pallas Athéné Domus Meriti Alapítvány támogatta.

² BORMANN-HEISCHKEIL, 1991, 149–174; PTASZYNSKI, 2006, 85–142; ZIEMSEN-PABST-THEUNE, 2007; RÜSZ-FOGARASI, 2021, 297–307; SÁRAI-SZABÓ, 2021, 31–52.

³ KARANT-NUNN, 2003, 79–98.

⁴ ERDÉLYI, 2018, 347–364; CSEPREGI, 2019, 55–61.

családi élet mindennapos jellemzője volt a mostohagyermek nevelése. A helyzet megoldásával sokféle módon próbálkoztak. A kutatók ezt hívják özvegystratégiáknak, illetve családkoncepcióknak.⁵ A társadalmi problémákra adott válasznak tekinthetjük a békési özvegy-árvapénztár megszervezését is.

A Magyar Királyságban és az Erdélyi Fejedelemségben a protestáns egyházak szintén megpróbálták gondoskodni az előregedett lelkészekről, illetve azok árváiról és özvegyeiről. Intézményi keretek között erre csak a 18. századtól került sor, korábban csak alkalmi alamizsnát juttattak a rászorulóknak. A segélyezés önálló intézménnyé szervezésének a pietizmus nagy lendületet adott. Mivel ez a szellemi irányzat a Kárpát-medencében leginkább az evangélikus egyházban terjedt el, nem meglepő, hogy az első ismert özvegy-árvapénztárt Károlyi István kispécsi (Győr megye) evangélikus lelkész szervezte meg 1732-ben. Szintén evangélikus prédikátor volt Hamaljar Márton/Martin Hamaliar (1750–1812), aki 1789-ben Nagyhontban (Hont megye) alapította meg az özvegy-árvapénztárt. Hamaljar munkássága azért érdekes, mert 1791-ben az evangélikus egyház zsinatot tartott Pesten, amelyen a nagyhonti intézet mintájára országos önszegélyező intézmény felállítását kezdeményezték. A pesti zsinat azért is jelentős, mert a reformátusok ezzel párhuzamosan Budán tartották a zsinatjukat, és a két testület szorosan együttműködött: egyeztettek álláspontjaikat és igyekeztek a két egyház igazgatását összehangolni. Ennek köszönhetően a reformátusok is zsinati határozatot hoztak az országos özvegy-árvapénztár megalapításáról. Ez ekkor több okból sem sikerült, sem az evangélikusoknak, sem a reformátusoknak. A legfontosabb ok az volt, hogy egyik egyház sem rendelkezett országos egyházkormányzati testülettel: Magyarország és Erdély közigazgatása független volt egymástól, és Magyarországon párhuzamosan egymás mellett több egyenrangú egyházkerület működött, amelyek önállóan döntöttek működésükről. Tovább bonyolította a dolgot, hogy nem állt a szervezők rendelkezésére kellő tőke sem.⁶

A 19. század első felében ismét felmerült az országos református özvegy-árvapénztár felállításának az ötlete. Lácza Szabó József sárospataki tanár 1810-ben országos nyugdíjpénztár felállítását kezdeményezte.⁷ Szemere Bertalan 1838-ban felelevenítette az özvegy-árvapénztár gondolatát, és javaslatot tett egy országos egyházi intézmény megszervezésére, de valójában csak a 19. század végén valósult meg kezdeményezése.⁸

A református egyházban alacsonyabb egyházigazgatási szinten viszont a 18–19. század fordulóján kimondottan sok özvegy-árvapénztár jött létre. Ezeket nem az egyházkerületek, hanem az egyházmegyék szervezték meg. Így jött létre 1792-ben a dési, 1795-ben a pápai, 1799-ben a barsi, 1800-ban a debreceni és a tatai, 1809-ben a szabolcsi, 1813-ban pedig a beregi egyházmegye önszegélyező pénztára.⁹ Több adatunk is van arra vonatkozólag, hogy a 18. században az egyházkerületek is megpróbálkoztak öregsegi nyugdíj és árvasági segély folyósításával. A Tiszántúlon 1762-ben előírták, hogy

⁵ ERDÉLYI, 2020, 7–34.

⁶ PÁLYI, 2012, 355–357.

⁷ GALUSKA, 1992, 26.

⁸ PÁLYI, 2013a, 36–66.

⁹ BARCSA, 1908, 142–143; PÁLYI, 2012, 355–357.

a lelkészek özvegyeiről és árváiról kötelező gondoskodni.¹⁰ Erdélyben 1767-ben a zsinat hozott egy határozatot, amely az elszegényedett prédikátorok támogatását szabályozta.¹¹ Csáji Márton a 18. század közepén a tiszáninneri egyházkerületben szeretett volna egy önszegélyező pénztárt felállítani az elesett lelkészek számára.¹² Jelenlegi ismereteink szerint az egyházkerületek közül legelőször a tiszáninneri szervezte meg kerületi szinten a segélyezést, amelyre 1842-ben került sor.¹³

A kutatás a 19. század vége óta foglalkozik a lelképásztori önszegélyezés történetével és az erre a célra alakult társaságokkal. Az 1890-es években azért élénkült meg az érdeklődés a téma iránt, mert ekkor jött létre az országos lelkészi nyugdíjpénztár, így Poszvék Sándor a dunántúli evangélikusok öngondoskodását,¹⁴ míg Pokoly József a református egyházmegyei pénztárok történetét írta meg.¹⁵ Ezt követően hosszú évtizedekre feledésbe merült a téma, majd a reformkori egyesületek iránti történeti érdeklődés miatt ismét előtérbe került a református özvegy-árvapénztárok ügye is. Pályi Zsófia Kata, Ugrai János és legutóbb Barticel-Kiss Eszter Orsolya különböző tanulmányaikban elemezték azok működését és hatékonyságát.

Mindhárom szerző kitér arra, hogy az egyház a zsinati határozatok ellenére az előre-gedett papokról nem megfelelően gondoskodott, és az árvák, valamint az özvegyek sorsa is mostoha volt, mert nem biztosította számukra azokat a jövedelmeket, amelyek megillették volna őket. A Tiszáninneri Református Egyházkerületben ugyan létezett a pauperum cassa (szegénypénztár), amely a lelkészek megsegítésére szolgált, de ez nem adott rendszeres nyugdíjat.¹⁶ A dési egyházmegyében Abats János esperes az árvapénztár megszervezésekor tagdíjkategóriákat határozott meg annak érdekében, hogy az eltérő jövedelmű lelkészek rugalmasan tudják az előtakarékosságot megvalósítani.¹⁷ A legrészletesebben a tatai egyházmegye özvegy-árvapénztárának a történetét ismerjük. Az 1800-ban alapított intézmény még 1834-ben is működött, amely azért jelentős, mert a legtöbb pénztár néhány éven belül csődbe ment. Igaz, Tatán is gondot okozott a járadékok kifizetése, és a nyilvántartások is felületesek voltak, mert nem ismerték azoknak az asszonyoknak a lakhelyét, akiknek folyósítaniuk kellett volna az özvegyi nyugdíjat.¹⁸

A következőkben a Békési Református Egyházmegyében 1790-ben felállított özvegy-árvapénztár alapszabálya és néhány egyéb forrás segítségével azt mutatjuk be, hogyan szervezték meg a Magyar Királyság délkeleti részén a református lelkészek öngondoskodását. Az alapszabály a testület jegyzőkönyvében maradt fenn, de egy korábbi változata a pénztár iratai között is megtalálható. Rendelkezésünkre áll még a megszervezés körülményeiről tudósító beszámoló, valamint a tagdíjat fizetők névsora. Az alapí-

¹⁰ KIS, 1992, 136.

¹¹ ERZSI, II, 418.

¹² GALUSKA, 1992, 20.

¹³ UGRAI, 2017, 169.

¹⁴ POSZVÉK, 1897.

¹⁵ POKOLY, 1896.

¹⁶ UGRAI, 2017, 164–169.

¹⁷ BARTICEL-KISS, 2023.

¹⁸ PÁLYI, 2013b, 216–218.

tás utáni működésről viszont csak egyetlenegy ülés jegyzőkönyve maradt fenn. Ezt követően 1880-ban szervezték újjá az özvegy-árvapénztárt.¹⁹ Az 1790-ben alapított intézmény sorsáról a szakirodalom annyit írt, hogy az néhány éven belül megszűnt, és tőkét beolvasztották az egyházmegye pénztárába.²⁰ A fennmaradt jegyzőkönyvből kiderül, hogy erre 1815-ben került sor, mert ekkor adta át Gyarmathi Ferenc özvegye a kassa megmaradt tőkét az egyházmegyének.²¹

A békési egyházmegye földrajzi határait északon a Körös folyók, keleten a Zarándi-hegység és a Bánsági-hegyvidék, délen az Al-Duna, nyugaton pedig a Tisza alkotta. Az egyházmegye a református egyház szempontjából periferikus helyzetben volt. Belgium méretével közel azonos nagyságú területén néhány település homogén református lakosságú volt, de a legtöbb református egyházközség vegyes felekezeti környezetben helyezkedett el. Néhány jelentős mezővárost leszámítva pár száz fős falusi gyülekezetekből állt, amelyek többsége a Körösök mentén feküdt, a Maros-völgyében és a Bánságban akár 80 km távolságra is estek egymástól a szomszédos egyházközségek. Vagyons református főnemes nem élt a területén, ezért az egyházközségek csak a paraszti lakosság anyagi támogatására számíthattak. A régió jelentősebb városaiban (Szeged, Arad, Temesvár) református egyházközségek nem léteztek. A református egyház egyik legfontosabb központja, Debrecen Békésből nehezen volt megközelíthető.²² Speciális, elszigetelt helyzetéből adódóan felmerül a kérdés: miért és hogyan jött itt létre egy özvegy-árvapénztár?

Hátrányos helyzete ellenére a 18. században a békési egyházmegye lelkipásztorai élénken figyelték a korszak szellemi mozgalmait, a politikai eseményeket és az egyház életét befolyásoló döntéseket. A hódmezővásárhelyi lelkipásztor, Szőnyi Benjámint például a bázeli egyetem tanáraival levelezett.²³ Az esperesség prédikátorainak jelentős része külföldön tanult, például Szalay Pál Bazelben és Lausanne-ban, Kis Bálint Jénában.²⁴ A Kárpát-medencében a fiziko-teológia elterjedésében jelentős szerepe volt Hódmezővásárhelynek, mert Segesvári István Vásárhelyen ismerte meg ezt a szellemi mozgalmat, és fordította le William Derham fiziko-teológiai alapművét.²⁵ 1791-ben a Tiszántúli Református Egyházkerületben kettős püspökválasztás történt. Ez a papságot is megosztotta, a békési egyházmegye lelkészei Sinai Miklós mellett álltak ki.²⁶ Ugyanebben az évben Budán zsinatot is tartottak, amelyre a békési egyházmegye két követet küldött. Szentmiklósi Sebők Sámuel és Szőnyi Benjámint jelentéseiből tudjuk, hogy aktívan részt

¹⁹ TtREL I.29.k.1. I.29.k.3.

²⁰ Kis, 1992, 99, 145.

²¹ TtREL I.29.k. 1. fol. 1v.

²² BARCSA, 1908, 86; HEGYI, 2023.

²³ IMRE, 1981.

²⁴ SZÖGI, 2004, nr. 6090; HEGYI-SZÖGI, 2016, nr. 274, 628, 1709.

²⁵ IMRE, 2012, 406.

²⁶ Kis, 1992, 124, 141.

vettek a kánonok megalkotásának vitáján, és Szentmiklósi naplót is vezetett a kettős püspökválasztásról.²⁷

Annak érdekében, hogy meg tudjuk válaszolni azt a kérdést, hogy miért jött létre a békési egyházmegyében özvegy-árvapénztár, nem elegendő válasz az, hogy élénk közéletet folytattak a lelkipásztorok. Ez szükséges előfeltétele volt egy önszegélyező szervezet létrejöttének, de nem magyarázza meg, miért alapítottak a prédikátorok pénztárt. A válasz az indítékokban rejlik: meg kell tudnunk, mi volt az oka annak, hogy 1790-ben összefogtak és alapítottak egy kezdetleges nyugdíjintézetet.

Az indítékokkal kapcsolatban legfontosabb forrás az özvegy-árvapénztár 1790-ben keletkezett jegyzőkönyve, amely összesen 22 oldal terjedelmű. Az eredeti jegyzőkönyv lapjainak sorrendjét Szeremlei Sámuel a 19. század végén megváltoztatta, egyúttal ő számozta is a lapokat, de a címlapot nem számolta bele a kötet terjedelmébe. A pénztár első ülésének jegyzőkönyvét utólag illesztette a pénztáralapítók névsora után:

fol. 1r.	Címlap
fol. 1v.	1815-ös feljegyzés a pénztár sorsáról
p. 1.	Belső címlap
p. 2.	Mottó Jakab apostol leveléből
p. 3–6.	Az özvegy-árvapénztár megszervezésének története
p. 7–15.	Az özvegy-árvapénztár alapszabálya
p. 16.	Tisztviselők eskümintái
p. 17–18.	Tagdíjfizetők névsora
fol. 19r–v. [p. 18a–b]	Az özvegy-árvapénztár ülésének jegyzőkönyve, 1790. szeptember 8.

Az özvegy-árvapénztár összes iratát Szentmiklósi Sebők Sámuel készítette, és az alapító tagok aláírásait is ő másolta be a jegyzőkönyvbe. A dokumentumokból az is kiderül, hogy ő kezdeményezte az önszegélyezés megszervezését, tehát az indítékot Szentmiklósi Sebők tevékenységében kell keresnünk.

Szentmiklósi Sebők Sámuel lelkészcsaládban született 1735-ben, Berettyóújfaluban. Szokásos lelkési életpályát járt végig: először tanító volt, majd külföldön tanult. 1766-ban Törökszentmiklóson lett lelkipásztor, majd 1777-től Szentesen szolgált. 1787-ben alesperessé választották, 1792-ben esperes lett, életét 1798-ban fejezte be.²⁸ Az özvegy-árvapénztár jegyzőkönyvéből kiderül, hogy először 1778-ban kezdeményezte egy önszegélyező pénztár felállítását, de ez akkor nem valósult meg. 1790. február 11-én Nagyzerénden a békési egyházmegye közgyűlésén ismét előállt ötletével. Ekkor viszont támogatókra talált, és megkérték, hogy dolgozza ki az intézmény alapszabályait. Ezt meg is tette, 1790. június 1-jén benyújtotta a javaslatait, amelyeket szeptember 8-án

²⁷ TtREL I.29.c.12. nr. 20. Szentmiklósi Sebők Sámuel naplója Sinai Miklós püspökválasztási perével kapcsolatban, 1791. I.29.c.14. Szőnyi Benjámin és Szentmiklósi Sebők Sámuel beszámolója a budai zsinatról, Buda, 1791. szeptember 23–26.

²⁸ Kts, 1992, 98–100.

el is fogadtak. Ezen a napon megalakult a pénztár, összeírták a tagok névsorát, és a kezdőtökét is összegyűjtötték, végül megtartották a pénztár első közgyűlését is.

Az özvegy-árvapénztár jegyzőkönyvéből kiderül, hogy az alapítás legfőbb indítéka az volt, hogy a lelkipásztorok elhalálása esetén nem volt biztosítva özvegyeik és árváik anyagi helyzete. Az indíték mégsem ennyire egyértelmű, mert 1778-ban sem volt jobb a helyzetük, akkor mégis elutasították a kezdeményezést. Mi lehetett ennek az oka? Egész biztosan közrejátszott ebben az, hogy 1778-ban Szentmiklósi újonc volt az egyházmegyében, 1790-ben viszont már alesperesként szolgált. 1790-ben a többi lelkész előtt már volt akkora tekintélye, hogy elfogadták kezdeményezését. Ezek szerint Szentmiklósi több évtizeden keresztül foglalkoztatta az özvegyek és árvák sorsa. Honnan eredhetett ez az empátia?

Szentmiklósi Sebők Sámuel 1763 és 1765 között Bernben tanult.²⁹ A 17–18. század fordulóján Bernben a pietizmus átalakította a szegénygondozást.³⁰ Korábban említettük, hogy a pietizmusnak Magyarországon is fontos szerepe volt az özvegy-árvapénztárak létrejöttében. Bern kantonban a 18. században minden településen működtek mai értelemben vett hajléktalanszállók. Az önkormányzatok által beszedett vagyonadót a szegényekről való gondoskodásra fordították, és az árvák számára is igyekeztek készpénzben juttatásokat biztosítani.³¹ Bern város szegény polgárainak étkezést is nyújtott. 1676 óta a hentesek céhének feladata volt az élelmiszer biztosítása, amelyet leginkább az ünnepi (városi) étkezések maradákaiból teljesítettek. A hentesfeleségek külön testületbe szerveződtek a 18. században, melynek egyik feladata volt a gondoskodás a szegények étkezéséről.³²

Semmilyen adatunk nincs arról, hogy Szentmiklósi Bernből hozta magával az özvegyekről és árvákról való gondoskodás ötletét. Két év svájci tartózkodás alatt viszont egész biztosan megismerte a rendszer működését, amely az 1778. évi kezdeményezésére hatással lehetett. Amint említettük, ekkor már a Magyar Királyságban az evangélikus egyházban működött néhány ilyen intézmény, de a református egyházban csak a 18. század végén jöttek ezek létre. A békési egyházmegyében nemcsak azért kellett 1790-ig várni a sikeres alapításra, mert Szentmiklósi ekkorra már tisztelt vezetőnek számított, hanem egyéb körülmények is befolyásolták azt.

1787-ben az egyházmegye vezetőjét, Szőnyi Benjámint elüldözték gyülekezetéből. Így munkanélküli lelkipásztorrá vált.³³ A Szentmiklósi Sebők által fogalmazott alapszabály egyik pontja kimondja, hogy az elszegényedett lelkipásztorok anyagi támogatása is feladata a pénztárnak. Valószínűleg Szőnyi esete befolyásolta ennek a pontnak az alapszabályba való bekerülését. Az 1790-ben keletkezett alapszabály elfogadását támogatta az is, hogy ebben az időszakban a református egyházban másutt is létrejöttek ilyen intézmények. A legújabb szakirodalom is kiemeli, hogy a szóbeszédnek, a közgondolko-

²⁹ HEGYI–SZÖGI, 2016, nr. 558.

³⁰ DELLSPERGER, 1984, 164–166.

³¹ BAUMANN, 2008, 191–194.

³² SCHLÄPPI, 2008, 198–201.

³³ SZEREMLEY, 1890, 143–144, 172, 194, 197–199.

dást foglalkoztató kérdéseknek nagyon nagy szerepe van az iratok keletkezésében.³⁴ Mivel fentebb bebizonyítottuk, hogy a békési egyházmegye lelkipásztorai aktívan figyelték az eseményeket, egész biztosan ők is hallottak más egyházmegyék kezdeményezéseiről, ezért gondolták azt, hogy most már nekik is meg kell alapítaniuk a saját özvegy-árvapénztárukat.

Ezek alapján az 1790-es pénztáralapítás indokai a következők: Szentmiklósi Sebők Sámuel jól ismerte a svájci szegénygondozást, amelyet követendő példaként hazájában is meg szeretett volna valósítani. 1787-ben a békési egyházmegye vezetője, Szőnyi Benjámin elveszítette állását, ami sokkolta a papságot. Az 1790-es évekre a közbeszéd tárgya lett az özvegy-árvapénztárak ügye, amely Békésben is az asztali beszélgetések témájává vált. Szentmiklósi Sebők Sámuel alesperesként ekkorra szerzett akkora tekintélyt, hogy elfogadták pénztáralapítási ötletét.

Ezek után már csak a második kérdésünket kell megválaszolnunk: hogyan működött a pénztár, milyen önszegélyezést tudott nyújtani?

Valójában csekély lehetőségeik voltak. Az éves tagdíj nem fedezte a működési költségeket, és nem is lépett be az egyházmegye összes lelkipásztora a pénztárba. Az eredeti elképzelések szerint nem a teljes prédikátori fizetés, hanem csak a stólaból befolyt jövedelem után kellett tagdíjat fizetni: forintonként egy krajcárt. Mivel a lelkipásztorok igen eltérő anyagi körülmények között éltek, nehéz megállapítani, mennyire volt ez nekik megterhelő. Ráadásul nem tudjuk, hogy egy évben hány temetésen és esküvőn szolgáltak. A fennmaradt díjlevelek szerint a gazdagabb gyülekezetekben egy temetés vagy esketés 1 forintba került, másutt 12 dénárba. Mindezen túl éves szinten 20–100 forintot kaptak készpénzben, amelyet természetbeni juttatással pótoltak ki (gabona, tűzifa).³⁵ Mindezek alapján azt mondhatjuk, hogy az egykrajcáros tagdíj nem lehetett a lelkészek számára megterhelő.

Az alapszabály szerint alapvető céljuk az özvegyek és árvák támogatása volt. Részletesen meghatározták, hány éves korig fogják a gyermekeket segíteni. A fiúk és lányok esetében eltérő korhatárt határoztak meg. Az özvegyek csak akkor kaphattak támogatást, ha nem mentek újból férjhez. Amint említettük, öregségi nyugdíjat, illetve munkanélküli-segélyt is kívántak a lelkipásztorok számára folyósítani. Sajnos nem maradtak fenn iratok arról, történt-e bármilyen kifizetés a pénztárból, de az 1815-ös feljegyzés arra enged következtetni, hogy csekély tőkét sikerült összegyűjteni, amiből tényleges özvegyi nyugdíjat, illetve árvasági segélyt nem lehetett folyósítani. Így nem csoda, hogy a pénztár megszűnt. További kutatásokat igényelne annak kiderítése, hogyan zajlott az özvegy-árvapénztár felszámolása. Az egyházmegye közgyűlési jegyzőkönyvében nincs nyoma annak, hogy megpróbálták volna azt megmenteni, illetve megakadályozni az alap beolvasztását az esperesség kasszájába. Az 1815-ös jegyzőkönyv tanúsága szerint a gyűlés egyik pontjában sem foglalkoztak a pénztárral.³⁶

³⁴ TÓTH, 2023, 97.

³⁵ HEGYI, 2021, 62–77.

³⁶ TREL I.29.a.2. Makó, 1815. március 1.

A forrásközlés módjáról

A kora újkori magyar nyelvű forrásszövegek kiadásával kapcsolatban a hazai történet-tudomány többször is állást foglalt. Ezeket az iránymutatásokat figyelembe vettük, és ennek megfelelően a következő átírási szabályokat alkalmaztuk.³⁷ A szókezdő nagybetűk írásmódjakor a mai magyar helyesírási szabályokat követtük. A mássalhangzókat betűhíven írtuk át, még akkor is, ha az ellenkezett a mai helyesírás szabályaival (például *ekklézsia, olyan, ehez, halgató* stb.). A *tz* és a *ts* betűket nem írtuk át *c* és *cs* betűkké. Ahol a hangértéke megköveteli, ott az *s* betűt *zs*-vé (*ekklésia* – *ekklézsia*), az *i* betűt *j*-vé (*ifjú* – *iffjú*) a *dj* betűket *gy*-vé (*edj* – *egy*) írtuk át. A magánhangzók hosszúságának vagy rövidségének megadásánál mindig a mai helyesírás szerint tettük ki az ékezeteket. A magyar szavak egybe- és különírásakor a mai helyesírás szabályait vettük figyelembe. A szövegek központozásában a mai mondat szerkesztési elveket vettük figyelembe, vagyis a mondatrészeket elválasztó vesszőket, pontosvesszőket kitettük, függetlenül attól, hogy az eredeti szövegben megtalálható volt-e vagy sem. A többtagú hely- és személynéveket a mai helyesírás szabályai szerint egybeírtuk, de az eredeti nagy kezdőbetűket meghagytuk (például *HódMezőVásárhely*). A latin főneveket a latin nyelv szabályai szerint ékezetek nélkül írtuk át, de a latin tövű, viszont magyarul ragozott igék toldalékaira kitettük az ékezeteket.

A szöveg értelmezését zavaró rövidítéseket feloldottuk. A *Lymbus* szerkesztési elveinek megfelelően a feloldást nem jelöltük zárójellel. A latin nyelvű szavaknál az *u*, *v*, *i*, *j* betűket a kiejtésnek megfelelően írtuk át. A nyilvánvaló elírásokat [?]-lel, az olvashatatlan részeket ...-tal jelöltük. A kihúzásokra és egyéb szövegbeli módosulásokra lábjegyzetben hivatkoztunk. A kézirat oldalszámát szögletes zárójelben közöltük. Az utólagos megjegyzéseket, betoldásokat dőlt betűvel szedtük. A korabeli nyelvhasználatban sok szakkifejezést latin tövű, de magyar raggal ellátott főnevekkel fejeztek ki, ezért azok első említésekor magyarázó lábjegyzetben megadjuk jelentésüket.

---

³⁷ BAK, 2000; ERZSI, I.

Forrásközlés

A Békési Református Egyházmegye özvegy-árvapénztára

1790

TtREL I.29.k.1.

/Címlap/

[fol. 1r.] A békési tractusban levő papi özvegyek és árvák felsegélésére alakított institutum alapszabályai stb. 1790-ból, 1–18. lap és a békésbánati református egyházmegyei özvegy árva pénztár alapszabályai és jegyzőkönyve, 19–149. lap 1880–1897. Végezetre a békésbánati református egyházmegyei lelkeszi nyugdíj-intézet alapszabályai és jegyzőkönyve 150– laptól 1898–

/1815-ös feljegyzés a pénztár sorsáról/

[fol. 1v.] Jegyzés. A charitativa cassából³⁸ számolván néhai esperest nagytiszteletű Kis András uram azon számadó diariumnak³⁹ utolsó levelén iljen jegyzés van: 29. Octobris kétszáz bankó forintokat a viduale institutumból⁴⁰ ötvennégy váltó forintokban néhai tiszteletes senior⁴¹ Gyarmati Ferencné⁴² asszonyságtól mai napon felvettem – 54 forintban. Lásd documentum numero 1-o.

2-a Martii 1815. ugyanezen summát mint rendes perceptornak⁴³ tiszteletes assessor⁴⁴ Kis Bálint⁴⁵ úrnak általadtam. Lásd documentum numero 1-o.

Lásd az agentiale diarium⁴⁶ utolsó levelén való jegyzést az 54 vonás forint sorsáról.

/Belső címlap/

[p. 1.] A tiszteletes prédikátorok halálok után gyámoltalanságra jutó özvegyeiknek, árváiknak felsegélésükre legalább boldogtalan sorsoknak tűrhetőbbé tehető tételére igye-

³⁸ Charitativa cassa (latin): segélypénztár.

³⁹ Diarium (latin): napló.

⁴⁰ Viduale institutum (latin): segélyegylet.

⁴¹ Senior (latin): esperes.

⁴² Gyarmathi Ferenc 1802 és 1812 között szentesi lelkész özvegye. Lánykori neve Király Zsuzsanna. HEGYI, 2018, 227.

⁴³ Perceptor (latin): pénztárnok.

⁴⁴ Assessor (latin): tanácsbíró, ülnök.

⁴⁵ Kis Bálint 1799 és 1853 között szentesi lelkész. HEGYI, 2018, 271.

⁴⁶ Agentiale diarium (latin): ágensi napló.

kező institutum⁴⁷ kezdetének, felállításának, előmeneteleinek és folyásának leírása, melyet a venerabilis⁴⁸ békési tractusban⁴⁹ ekkor prédikátori hivatalt viselő tisztelt szolgatársaimnak projecctált,⁵⁰ rendbenszedett a megvizsgálására s akiknek tettzene az abban leendő megegyezésre feltett 1-a Junii 1790.

Szentmiklósi Sebők Sámuel⁵¹ manu propria a szentesi reformáta eklézsiának akkori prédikátora és a venerabilis békési tractusnak proseniora.⁵²

/Mottó Jakab apostol leveléből/

[p. 2.] Jakab 1,27. A tiszta és az Isten előtt és az Atya előtt szeplő nélkül való isteni szolgálat ebben áll: meglátogatni az árvákat és az özvegyeket az ő nyomorúságokban.

/Az özvegy-árvapénztár megszervezésének története/

[p. 3.] Az institutum kezdetének alkalmatossága

NagyZerénden⁵³ 11. Februarii 1790. tartott dislocatoria⁵⁴ gyűlésünkben előforduló nagyobb dolgainkat elvégezvén, amelyben jelen voltak prosenior Szentmiklósi Sebők Sámuel, tiszteletes Kuthi Ádám⁵⁵ venerabilis tractus notarius,⁵⁶ ötsödi,⁵⁷ assessorok Bartha József⁵⁸ nagyzeréndi, Szkárosi Lázár Pál⁵⁹ erdőhegyi⁶⁰ és Molnár János⁶¹ m[ező] berényi⁶² prédikátor uraimék, a gregariusok⁶³ közül pedig tiszteletes Szilágyi János⁶⁴

---

⁴⁷ Institutum (latin): intézmény.

⁴⁸ Venerabilis (latin): tiszteletreméltó.

⁴⁹ Tractus (latin): egyházmegye.

⁵⁰ Projectál (latinból): javasol, tervez.

⁵¹ Szentmiklósi Sebők Sámuel 1777 és 1798 között szentesi lelkész. HEGYI, 2018, 98–102.

⁵² Prosenior (latin): alesperes.

⁵³ Nagyzerénd, Arad megye (ma: Zerind, RO).

⁵⁴ Dislocatio (latin): áthelyezés. Ebben az esetben arra utal, hogy az egyházmegyei gyűlést az eredeti helyszín után másutt folytatták.

⁵⁵ Kuthi Ádám 1798 és 1809 között öcsödi lelkész. HEGYI, 2018, 87.

⁵⁶ Tractus notarius (latin): egyházmegyei jegyző.

⁵⁷ Öcsöd, Jász-Nagykun-Szolnok megye (H).

⁵⁸ Bartha József 1782 és 1790 között nagyzeréndi lelkész. BARCSA, 1908, 305.

⁵⁹ Lázár Pál 1780 és 1799 között erdőhegyi lelkész. BARCSA, 1908, 235.

⁶⁰ Erdőhegy-Kisjenő, Arad megye (ma: Chişineu-Cris, RO).

⁶¹ Molnár János 1768 és 1807 között mezőberényi lelkész. BARCSA, 1908, 288.

⁶² Mezőberény, Békés megye (H).

⁶³ Gregarius (latin): közkaton, itt: közpap.

⁶⁴ Szilágyi János 1767 és 1797 között vadászti lelkész. BARCSA, 1908, 362.

vadászi,⁶⁵ Kállai Sámuel⁶⁶ dobozi,⁶⁷ Kállai József⁶⁸ feketegyarmathi⁶⁹ prédikátor uraimék. Fellyebb említett prosenior Szentmiklósi Sebők Sámuel emléttette az ottlévő tiszteletes atyafiak előtt: Jó volna a venerabilis tractusban egy ollyas fundatiót⁷⁰ felállítani, amelyből a [tiszteletes] prédikátorok özvegységre, árvaságra jutott gyámoltalan maradéki segítettének, melynek felállítására ne adnának többet ezen társaságban magokat beadó tiszteletes atyafiak, hanem az ő prédikatori pénz és életbeli fizetésekéből és a stó-lájából esztendőnként beevő jövedelmek szerént ki-ki minden forintból egy krajczárt. Tettszett a fent említett tiszteletes atyafiaknak ezen projectum,⁷¹ és mindjárt ekkor benne a jelenlévők megegyeztenek.

Mínthogy pedig az eféle institutumnak jó fundamentomon is előre kiszabott törvényeken kellene felállani, ugyanekkor a már fellyebb említett proseniornak committáltatott,⁷² hogy azt szedje jó rendben, és azt botsássa a tractusban lévő minden tiszteletes prédikátorok megvizsgálása alá, mellyet véghez vivén ezen institutumnak hasznos és szükséges voltát mutogató illyen előljáró beszéddel közlött a tiszteletes atyafiakkal, amint itt mindjárt következik:

Melly boldogtalanul légyen minékünk református prédikátoroknak világ szerént dolgunk és állapotunk, mi magunk érezzük és tapasztaljuk azt legjobban. De tudják. Sőt! Tulajdon szemeikkel láttyák mindazok valakik, [akik] a mi dolgainkban közelebbbről kívántak és méltóztattak valaha betekinteni. De ha szintén senki nem hinné is, nyilván taníttya, és bizonyíttya azt halálunk után özvegyeinknek és árváink[na]k siralmas sorsra és állapotra való jutások.

Mi légyen e nagy boldogtalanságunknak az oka? Nem kell rólla sokat gondolkozni, szemben tűnő ez: tudni illik a mi terhes hivatalbéli szolgálatainkért magoktól a halgatóktól szabad akaratyok szerént őreájok nézve ugyan minden esztendőben alább szállítható, de mireánk nézve megmásolhatatlanul kiszabott tsekély és vékony fizetésünk. Ugyan mellyik házigazda az, aki tsupán tsak ételért magának legkissebb és legalábbvaló hivatalú házi szolgát fogadhasson. A legalábbvaló malatzpásztor gyermek is ételen kívül [p. 4.] kíván gazdájától egész ruhát, és egy-két forintot legalábbis. Mi a Jésus Krisztusnak szolgálói, a lelkeknek pásztori vagyunk evilágon azok a boldogtalan munkások, akiknek megszorított és kiszabott fizetésünkéből a mi és házunk népe tisztességes tápláltatása és eltartása ki nem telik. Mégpedig nemtsak az apróbb és kevés számból álló ekklezsiákban, hanem úgy vagyon a nagyobb és népesebb ekklezsiákban is. Vegyünk fel példáoal egy középszerű élésű és tehetségű háznépet, amelly nyolcz különböző és munkatehető személylekből áll. Mellyik az a takarékos gazda, aki ennek tartását, tápláltatá-

⁶⁵ Nagyzerénd, Arad megye (ma: Zerind, RO).

⁶⁶ Kállai M. Sámuel 1772 és 1808 között dobozi lelkész. BARCSA, 1908, 230.

⁶⁷ Doboz, Békés megye (H).

⁶⁸ Kállai József 1778 és 1795 között feketegyarmati lelkész. BARCSA, 1908, 241.

⁶⁹ Feketegyarmat, Arad megye (ma: Neagră, RO).

⁷⁰ Fundatio (latin): alapítvány, pénzalap.

⁷¹ Projectum (latin): terv, javaslat.

⁷² Committál (latin): megbíz, meghatalmaz.

sát és ruházattját esztendőit által 500 forintokkal megérje. Úgyde mellyik az az ekk-
lézsia közöttünk, amellyben egy prédikátornak fizetése 500 forintokra menne? Egyben
summálván mindenféle jövedelmünket, holott minékünk is kell élnünk, és sokszor
több számból álló házunk népét táplálnunk és ruháznunk még pedig cha[racte]rünk-
höz képest tisztességesen, mert különben, ha hogy magunkat megvonnyuk mások
eránt is gazdálkodók nem vagyunk. Mi kapjuk el leghamarabb a mi halgatóinktól
– akik okai a mi szegénységünknek – a gyalázatos fősvényi titulust. Mégpedig annyival
méltóbban panaszolkodhatunk mi, kik népesebb ekklézsiákban lakunk, fizetésünknek
tsekélyége felől, mert a mi rajtunk levő munkáinknak szorgos és terhes volta miatt a mi
magunk és sokszor számos házunk népe külső javának munkálódásától egészen el kell
magunkat vonni.

Ezekből következnek immár ezek a siralmas sorsok és boldogtalan állapotok:

1-o hogy az apróbb, kevesebb számból álló ekklézsiákban szolgáló lelkipásztorok-
nak vékony és tsekély jövedelmekből nem táplálhatván magokat és házok népét, sok-
szor a paraszti munkához is hozzá kell nyúlni. Kapára és kaszára kéntelenítettnek keze-
ket vetni, és így hivatalbéli kötelességeknek megtsonkulásával is napról más napra való
élelmeket keresni vagy pedig más kereskedésre is magokat adni.

2-o hogy ezek mind magok, mind házok népe vagy gyermekeik rongyos és szakado-
zott ruhában kényszerítettnek járni, és eképpen kivált a kívül valók előtt mind szent
hivatalok, mind személylek utálatban szokott menni, és gyermekeiket nem taníttathat-
ván, azokat tudatlanságban kell nevelni. De főképpen

3-o ebből következik, hogy ezeknek halálok után özvegyeik és árváik mélyeséges
szegénységre és gyámoltalan állapotra jutnak, és ami legnagyobb ezeknek maradékai az
ő halgatóiktól – mintha ezeknek férjek vagy attyok lettenek volna e világon legboldo-
gabbak – tsúfoltatnak és ujjal mutogattatnak.

Csuda dolog, hogy e nagy rendetlenség, sőt, mondhatom nagy igazságtalanság sen-
kinek amennyire ugyan én tudom még eddig szemében nem ötlött, és ennek megjobbítá-
sáról senki nem gondolkozott! Holott, ha ezt voltaképpen meggondoljuk,

α) káros ez az egész református közönségnek. Ugyanis úgy tapasztaljuk, hogy töb-
nyire tsak az alacsony sorsban és állapotban született ifjak szánnyák magokat a prédiká-
torságra, akiknek bátor, jó elmebéli tehetségek légyen is, de sokakban hibázott a felne-
veltetés. Vagyon ugyan jó tudományok, de nints auctoritások vagy hivatalokra és az
igazgatásra megkívántató illendő magokratartások. [p. 5.] Sokan félelmesek, amely
miatt hivataloknak egy jó részét – mely a bűnösöknek megfeddésék – elmúlatyák,
mert attól tartanak, hogyha keményen bánnak halgatóikkal, megunnyák és kivetik. Né-
mellyik igen kiereszkedik, mellyért halgatóik előtt contemptusba⁷³ mennek. Sőt! Több
is következik a jó neveltetésnek elmúlatásából, mellyeket most nem akarok említeni.
Mellyik az a hivatal a világon, amelly nemesebb erköltsöt, fegyhetetlenebb életet, na-
gyobb okosságot, a nehéz dolgokban magát könnyen feltalálható elmésséget – és mint-
hogy a nagyobb méltóságok előtt is sokszor meg kell jelenni – nagyobb bátorságot kí-

---

⁷³ Contemptus (latin): megvetés.

vánna, mint a prédikatori hivatal. De mégis mellyik nemes vagy nagyobb rangú ember az, aki az ő nemes elméjű és jól nevelt gyermekét papságra szánná, és aszerént nevelné. Mellyik jó tehetségekkel bíró gyermek az, aki magát a prédikátorságra készítené? Az élet nemében való választás vagy a prókátorság,⁷⁴ jurátusság⁷⁵ vagy más egyéb e féle életnek neme. Mert tudja jól minden[ki], hogy a prédikatori hivatal nem egyéb, hanem mind magára, mind maradékira nézve egy boldogtalan állapot. Hát valyon nem következik-e ebből a vallásunkra nézve tetemes és megsirathatatlan nagy kár?

β) De, amint ebből illy nagy kár, úgy nagy gyaláztatása is következik vallásunknak, mert kivált a más vallásúak így gondolkoznak, hogy ezeknek a mi vallásunkbelieknek nagyobb gondjok vagyon az ökreik, lovaik, juhaik pásztoraire, hogy sem mint az ő lelkének pásztoraire. Ennek felett

γ) vagyon e dologban szembentűnő nagy igazságtalanság is, mert válasszunk egy józan okossággal bíró, nem keresztyén bírót. Terjesszük ennek eleiben a dolgot illy formán: egy ember gyermekségétől fogva nagy munkával és fáradsággal a maga tulajdon költségén arra készítette magát, hogy ez vagy amaz közönséges társaságnak javára és boldogítására lehessen annak idejében. Egyszer elkészül, és előláll. Abban nagy haszonnal fojtattya hivatalát, annak javát és boldogságát keresi, és munkálkodik egyedül a maga és a háza népe hasznának félretételével. A jutalom pedig, amiért szolgál, többnyire csak ez, hogy az a társaság közönszerűen kiszolgáltattya annak és háza népének eledelét. Egyszer meghal ez a hűséges szolga, az ő felesége és gyermekei nagy gyámoltalanságra jutnak. Tegyen ítéletet ez a bíró ezeken a boldogtalan és az ő attyoknak a közönséges jónak keresésére és munkálkodására fordított hűségéért. Minden segedelemtől megfosztatott özvegyen és árvákon miképpen keljen segíteni? Minden bizonnal az a pogány bíró ezt a sententiát⁷⁶ fogja kimondani: hogy az a közönséges társaság, amelynek ez a megholt ember a maga és a háza népe java keresésének félretételével vagy elmulatásával munkálódta boldogítását, az ő emiatt gyámoltalanságra jutott maradékát a közjából tartsa el, és azoknak hűségesen gondjokat viselje.

Míthogy pedig eddig illyen egyenes ítéletet tevő pártfogókat mi nem találtunk, akik ezen gyámoltalan és siralmas állapotnak megjobbításáról vagy legalább tűrhetőbbé tehető tételéről gondolkodott volna. Ez sem magunkon és a mi gyámoltalanságra jutható maradékink siralmas sorsoknak képzelésén a mi tulajdon szívünk és mi magunk prédikátorok gondoljunk és állítsunk fel egy olyan fundusotskát, amelyből segélvén az eféle gyámoltalanokat, ha szintén egészen boldogokká nem tehetjük is őket, siralmas sorsokon valamit könnyebbítsünk.

De miből készülne és állana fel ez a fundus? A mi papi hivatalunk fojtatásáért bejövő tsekély jövedelmünkéből elosztatván annak minden [p. 6.] esztendőben 60-dik részét, minden forintból 1 krajzárta.

---

⁷⁴ Prókátor (latinból): ügyvéd.

⁷⁵ Juratus (latin): joggyakornok.

⁷⁶ Sententia (latin): ítélet, végzés.

De talán azt mondja valaki közlünk: most is tsekély ebeli jövedelmünk, – amint már oda fellyebb megmutattattott – hát azt is fogyasszuk, és magunkat azzal is boldogtalanabbá tegyük? Erre ezt felelem:

1-o szabad akarattýában áll kinek-kinek ha adja e magát ebben a társaságban vagy nem.

2-o Akiknek nagyon tsekély a fizetések, kevesebbet is adnak mint mások, akiknek az bővebben vagyon. Úgyde mindenféle özvegyek és árvák, minthogy egyforma boldogtalanságban vagynak, egyformán fognak segéttetni, és ami keveseket most jövedelmekből elszakasztanak, bőséges uzsorával fog az akkor visszatérni.

3-o Feltevén, hogy némellyek e tekintetből tartóztatták meg magok jövedelmeknek ezt a kevés részetskéjét, úgyde a többivel egygyütt tsakugyan elfogy az is, és így halálok után maradékokat semmivel sem teszik azzal boldogabbakká, de itt megmarad, és abból várhatnak valamely segedelmet.

De talán fognak közöttünk olyak is találkozni, akinek vagy gyermekik nem lévén, vagy pedig a f[elséges] Isten őket világi jókkal megáldván arról semmit nem tartanak, hogy maradékaik az eféle segítségre szorulóknak.

De jusson eszekben ezeket, amit mond Szent Pál 1. Kor. 10.24-33. „Ne keresse ki ki a maga hasznát, hanem a másokét is. Miképpen én is mindenekben mindeneknek kedveskedem, nem keresem az én magam hasznát, hanem sokaknak hasznokat, hogy megtartassanak.” Gondolják meg azt is, mit mond a poeta:

„Vir videas ne forte cadas dum stare videris
Dat varias fortuna vias, quibus ire juberis.”⁷⁷

Jut eszemben, hogy én már ezelőtt mintegy 12 esztendőkkal, egygyütt lévén négyen prédikátorok említettem: Mely nagy fogyatkozás légyen az mi közöttünk, hogy a deficiens prédikátorokra vagy közönségesen a prédikátorok halálok után maradékaikra nints semmi gondunk, de ez új dolognak tetszván, legkisebb reflexióban sem jött. Az elmúlt február 11-dik napján NagyZerinden tartott gyűlésünkben az ott megjelent tiszteletes assessorok és más tiszteletes prédikátorok előtt ismét előlhozván az efelől tett projectumom, annyira tettszett mindnyájoknak, hogy egy tisztelt atyafi mindjárt akkor tsekély jövedelmének már fellyebb említett részét azonnal letette. Kit követett egy becses rector⁷⁸ is, letévén ez is pénzbeli fizetésének kiszabott rátáját. És épen e bátorított engemet meg, hogy ezen dolgot közönségessé tegyem, és a venerabilis tractusban lévő tiszteletes prédikátorokkal személy szerént mindnyájokkal kegyelmetekkel közöljem determinálván⁷⁹ ezt, és egyszersmind a fellyebb említett gyűlés énnékem committálván, hogy ezen institutumnak felállítására szolgáló rendelkezéseket szedjem rendben, melyek aztán ebben

⁷⁷ A kora újkorban gyakran idézték református körökben ezt a néhány sort, de a vers középkori eredetű IAA 14776. KERESZTESI, 1927, 337; WALTHER, 1969, 20431.

⁷⁸ Rector (latin): tanító, iskolamester.

⁷⁹ Determinál (latin): meghatároz.

törvény gyanánt fognak lenni. A felséges Isten hajtsa mindnyájunknak szívét az ügyetlen és gyámoltalan özvegyeken és árvákon való könyörületességre szívemből kívánom. Írtam Szentesen 1-a Junii 1790.

SzentMiklósi Sebők Sámuel manu propria,
a békési venerabilis tractus proseniora

Az özvegy-árvapénztár alapszabálya

[p. 7.] Ezen institutum felállítására, folytatására tartozó rendelkezések aszerént, amint az 1790-dik esztendőben SzentMihály havának 8-dik napján Vésztőn⁸⁰ tartatott közönséges gyűlésünkben bévétettetett és megerősítettett.

Hogy ezen prédikátorok özvegyeiknek és árváiknak felsegélyekre tartozó institutum jó lábra állhasson, helyesen és hasznoson folyhasson, három dologra kelletik vigyázni.

1-o Fundusra és annak beszédésének módjára

2-o Ennek objectumaira,⁸¹ az özvegyekre és árvákra meghatározván mitsodás özvegyek és árvák fognak ebből részt venni

3-o Ennek administratiójára.⁸²

Első rész a fundusról és annak beszédésének módjáról

§ 1. Ez a fundus fog állani és szaporodni a mi prédikatori jövedelmünkéből, példának okáért készpénz fizetésünkéből, mindenféle stólából, az ekklézsiától kiszabott búzából, árpából. Ezeknek árrát pénzbe gondolván az alább feljegyzett limitatio⁸³ szerént: mind ezeknek 60-dik részét vagy minden rhénus forintból tartozik ki-ki egy krajczárt esztendőnként ebben a cassában beadni.

Nota bene: ebben az oeconomiaiból⁸⁴ bejövő jövedelem nem ingrediál.⁸⁵

Illyen formán vagyon ennyi és ennyi készpénz fizetése, ebből esik ennyi és ennyi krajczár.

Vagyon ennyi és ennyi véka búza és árpa fizetése limitálván a búzának árrát közepszerű árron 30 krajczárra, az árpának vékáját 15 krajczárra, ebből essik ennyi és ennyi.

A stólából is hasonlóképpen kell kiszabni.

⁸⁰ Vésztő, Békés megye (H).

⁸¹ Objectum (latin): tárgy.

⁸² Administratio (latin): igazgatás, kezelés.

⁸³ Limitatio (latin): meghatározás.

⁸⁴ Oeconomia (latin): gazdaság.

⁸⁵ Ingrediál (latinból): befolyik, bejön. Az ingrediál igét ebben a korban a befolyó, beérkező pénzre használták. A megjegyzést valószínűleg úgy kell érteni, hogy a nem lelkesízi fizetésből, vagyis a gazdálkodásból (oeconomia) származó jövedelem után nem kellett járulékot fizetni (a szerk.).

§ 2. Talán fognak találkozni olly különös jóltévők is, akik halálok óráján megemlékezvén az eféle prédikátorok özvegyeikről és árvaikról, ezeket is befoglalják testamentom tételekben. Kivált mi prédikátorok, akiknek vagy gyermekeink számosan nintsenek vagy ha vagynak is, de adott az Isten annyi világi jókat, hogy azoknak fogyatkozások nélkül hagyhatunk evégre is. Ne felejtsük el róluk.

§ 3. Ami pedig illeti ezen beneficiumnak⁸⁶ beszédését, e fog bízattatni tiszteletes assessor uraimra, felosztván közöttök az ekklézsiákat. A beszédések ideje pedig fog lenni az esztendőnek első napja, az újjesztendő, amint ez oda alább caput⁸⁷ III. § 1. 3. sub littera⁸⁸ β bővebben előladatik.

§ 4. Hogyha pedig történnék, hogy valakik azon tiszteletes prédikátorok között, [p. 8.] akik ezen venerabilis tractusban szolgáltanak és – esztendőnként a magok symbolájoikat⁸⁹ a fellyebb írt mód szerént beadták – más tractusba mennének által, és onnan is azon ekklézsiabeli jövedelmek meghatározott részét beküldenék a cassába, ahoz szintén úgy leszen jussok, mintha akkor is ebben a tractusban volna lakások. Hogyha pedig ki akarják venni azt, amit addig beadtanak, mindegyik pénz kiadódik. Hogyha pedig azt onnan be nem küldenék, a beadott pénzt sem kívánnyák kivenni, és meghalnak, az örökösön a fundusban marad és maradékiknak a kivételre vagy az abból való segítségnek kívánására nem leszen többé jussuk. Úgy szintén

§ 5. ha valamely tiszteletes atyafi, aki egy ideig beadta ugyan a maga rátióját esztendőnként, de egyszer annak befizetésétől megszűnne, az inspector⁹⁰ által admoneáltassék,⁹¹ de ha mégsem akar fizetni, várakozzanak utána egy esztendeig. Ha ekkor sem akar fizetni, az is, amit eddig adott, adassék neki vissza, és maradjon ki a társaságból.

Ezen 4. és 5-dik §-sokra ezt is meg kell jegyezni: ha úgy történnék, hogy valaki a már beadott symboláját vagy maga önként kivenné, vagy a társaságtól vissza adattatnék, és azalatt, míg még pénze a cassában benn volt, divisiók⁹² lennének a találtató özvegyek és árvák között, amennyi kiosztott pénzből esne a proportione⁹³ a fundusban már benn volt pénzre, annyi belőlle defalcáltatik,⁹⁴ és annak híjjával adattatik ki.

---

⁸⁶ Beneficium (latin): jótétemény, segély.

⁸⁷ Caput (latin): fejezet.

⁸⁸ Sub littera (latin): jelzés alatt.

⁸⁹ Symbola (latin): pénzbeli hozzájárulás.

⁹⁰ Inspector (latin): felügyelő, gondnok.

⁹¹ Admoneál (latin): megint, figyelmeztet.

⁹² Divisio (latin): elosztás, osztás, kiosztás. Itt: kifizetés.

⁹³ Proportio (latin) arány, arányosan.

⁹⁴ Defalcál (latinból): levon, beszámít.

Második rész. Ezen institutumnak objectumairól, az özvegyekről és árvákról meghatározván mitsodás özvegyek és árvák fognak ebből részt venni és meddig

§ 1. Hogyha ezen társaságban lévő valamely tiszteletes prédikátor maga fogna jutni vagy öregségre vagy valamely nyomorúságra, amiatt olyan gyámoltalanságra, hogy hivatalát tovább nem folytathatná, és abból nem élhetne, ebből a fundusból fogja venni tápláltatását bizonyos és a társaságtól meghatározottatandó proportio szerint.

§ 2. Ami pedig illeti az özvegyeket és az árvákat, abból csak azok fognak részt venni, akiknek férjek vagy attyok symbolájokat a kiszabott mód szerint esztendőnként a cassába beadják. Ezeken kívül más özvegyek és árvák ehez semmi jussukat nem tarthatták.

§ 3. Kétség kívül, hogy azok az özvegyek és árvák, akik olly állapotban maradnak el külső tehetségekre nézve, amelyből mind magokat, mind gyermekeiket tisztességesen eltarthatták, nem fognak ebéli segedelemre szorulni, és ha azt, ami a rendelés szerint őket is illetné, benn fognák hagyni, azt a társaság hálaadó szível fogja venni, úgy mindazonáltal, hogy azoknak is fenn fog maradni jussuk annak kívánására.

§ 4. Az alacsonyabb sorsú özvegyek vagy olyanok, akik magok maradtak [p. 9.] minden gyermekek nélkül, vagy pedig olyanok, akik számos gyermekekkel maradtanak. Az első rendbeliek, ha hogy nagyon elegendő tehetségek, amelyből tisztességesen élhetnek, tartásuk magokat ahoz, amint a fellyebb való §-ban meghatározott. A más rendbeliek pedig vétessenek fel a beneficiumra, de abban az esztendőben, amelyben történt férjnek halála, nem. Mindazért hogyha időközben haltak meg, ha külömben nem lehet a canonban praescribált⁹⁵ mód szerint, ki fog tölteni az esztendőnek hátrammaradott része, és abból fogják venni a magok segedelmeit. Mindpedig azért, hogy akkor történvén meg férjnek halála, találjanak az ekklezsiában olly könyörülő jóttevőket, akik inkább segítik, és így az ilyeneknek ezen fundatióban leendő részesülések fog kezdődni férjnek halálát követő újj esztendőben.

§ 5. Minthogy pedig csak egyedül az istenfélő Isten házát gyakorló, mértékletes és mindenekkel amennyire lehet békességben élő özvegyek a valóságos özvegyasszonyok, tehát a házsártos, mértéktelen, buja, fajtalan, káromkodó és más egyéb eféle bűnökben lélegző özvegyek ebből a jótéteményből rekesztessenek ki, és ha nintsen ő gondviselések alá való gyermekek, s már éltek a beneficiummal, azt amit már felvettek, kihúzával abból a summából, amit férjnek a cassában beadott volt, a többi adassék vissza nékik, akár mennyire menne is az. Hogyha pedig volnának a prédikátornak elmaradt árvái, a rendetlen életű özvegy kirekesztetvén a jótéteményből, és a gyermekek keze alól elvétetődvén, azokra háruljon az egész beneficium. Az özvegyek életük folytatására való vigyázás pedig kötelessége fog lenni azon tiszteletes assessornak, aki fog vigyázni az alább leendő

---

⁹⁵ Canonban praescribált (latin): törvényben előírt.

dispositio⁹⁶ szerint arra az ekkléziára, amelyben laknak, és ezekről minden esztendőben a seniornak relációt⁹⁷ téznek.

§ 6. Ami pedig illeti az árvákat, ezeket háromféle állapotban lehet gondolni:

1-o vagy olyanok, akiknek megholt ugyan édesatyok, de él édesanyok

2-o vagy olyanok, akik már mindkét szüleiktől megfosztattak

3-o vagy pedig olyanok, akik mostohaannyára maradtanak.

Ami illeti az első rendbéliet. Mihelyt meghal a prédikátor, azonnal arra az ekkléziára vigyázó inspector – vagy ha az maga volt az inspector – a közelebbiről való tiszteletes assessor fogja tudósítani a seniort: 1-o annak haláláról, 2-o az elmaradott özvegynek állapotjáról, nevek szerint az árvákról specificálván kinek-kinek az ő életének esztendeit. 3-o arról is, ha valyon azok taníttattanak-e már vagy nem? És ha taníttattak, ki-ki meddig tanult? Vagy most mit tanul? Ha még nem taníttattanak, hányan tanulhatnának? Ezt megértvén senior, szoros kötelessége légyen, hogy olyan rendelkezéseket tegyen, hogy a tanulhatók a tiszteletes assessor inspectiója⁹⁸ alatt a localis⁹⁹ iskolákban, amíg tanulhatnak, taníttassanak. Hogyha pedig nagyobb iskolákra kellene már őket küldeni, akkor maga a tiszteletes senior róllok gondoskodjon, és maga testimoniuma¹⁰⁰ mellett, akiknek illik, recommendálja.¹⁰¹ Azalatt is pedig ezeknek a beneficium kiszolgáltatassék. Hogyha pedig már nagyobb időt értek, a tanulásra sints hajlandóságok, kivált capacitások,¹⁰² [p. 10.] azok közül kit-kit a maga hajlandósága vagy választása szerint kézi mesterségre adassa ki.

Ami pedig nézi a második béliet – tudniillik azokat, akik mind attyoktól, mind anyyoktól megfosztattanak – ezekre nézve azt kell tselekedni a tiszteletes inspectornak vagy assessornak:

1-o Azoknak jószágotskájokat, ami maradt, egyszeribe maga mellé vévén két tiszteletes atyafiakat conscribálja.

2-o Vizsgálja meg, azok az árvák mitsoda inspectio vagy procuratio¹⁰³ alatt fognak maradni. Ha valamely attyokfia vagon, azt kérje, hogy a további dispositióig¹⁰⁴ viselje azoknak gondjokat.

3-o Ha talál lenni olyas jószágok, mellyeknek ezek gondjokat nem viselhetik vagy nekik nem szükségesek, azokat a külső előljárók előtt kótyavetyéltesse el, vagy más módon distraháltassanak.¹⁰⁵ A bejövő pénz pedig, ha annyi, valamely bátorságos helyre

⁹⁶ Dispositio (latin): felosztás, beosztás.

⁹⁷ Relatio (latin): jelentés.

⁹⁸ Inspectio (latin): ellenőrzés.

⁹⁹ Localis (latin): helyi.

¹⁰⁰ Testimonium (latin): bizonyság, tanúságtétel.

¹⁰¹ Recommendál (latinból): ajánl.

¹⁰² Capacitas (latin): tehetség.

¹⁰³ Procuratio (latin): gondnokság.

¹⁰⁴ Dispositio (latin): döntés, határozat, intézkedés, rendelkezés.

¹⁰⁵ Distrahál (latinból): elad, hasznosít.

interesre¹⁰⁶ adattassék ki, vagy pedig addig, míg a senior a dolog eránt rendelést tészen, jó procuratio alatt tartassék.

Megeshetik harmadszor az is, hogy az elmaradott árváknak annyok mostoha. E történetben a tiszteletes inspectornak erre kell vigyázni:

α) Hogyha azt az árvák eránt hűségesnek találja, maga is ajánlja az özvegy magát, hogy az árváknak az inspectiót inspectiója alatt hűségesen gondjokat fogja viselni, bízza azokat reá, és kevés jószágokat hadja keze alatt. Kérvén azon, hogyha lehet szaporítgassa, és velek együtt valami akkorra, midőn az árvák keze alól kikelnek, adja ki kinek-kinek belőle jussotskáját. Hogyha pedig

β) az eféle mostohaanya még férjének életében sem volt a gyermekek eránt hűséges, nem is akarja felvállalni gondviseléseket sequestrálván¹⁰⁷ az ilyen mostohaanyának – ha ugyan volt – a maga allaturáját,¹⁰⁸ ami ettől megmarad, tselekedjen úgy vele, amint § 5. sub no. 1.2.3. feljegyeztetett. Úgy mindazon által, hogy az özvegynek a coaquisitumból¹⁰⁹ ötet illető jus abból excindáltassanak.¹¹⁰

§ 7. Illendő meghatározni, meddig terjedjen ki ezen beneficiumban való részesülés:

- a) az özvegyekre nézve mindaddig, míg prédikátor férjeknek nevét viselik, de férjhez menvén, azonnal megszűnik.
- b) mind a két rendbeli árvákra nézve közönségessen mind addig, míg betöltik a 14. vagy legfellyeb a 15. esztendő, mert már ekkor jutnak olyan állapotra, amelyben magok is kereshetik élelmeket magoknak s ruházattyokat. Nehogy támaszkodván a beneficiumra, korhelységre adják magokat. A férfi gyermekek álljanak mesterségre, ha a tanuláshoz nints kedvek. A leányok valamely betsülletes helyre szobaleányok. [p. 11.] Itt mindazonáltal e következőkre kell vigyázni:

1-o A férfi gyermekekre nézve

α) ha ezek a tanulásra adják magokat, és lévén jó capacitások, boldogulnak is a tudományokban, s már a nagyobb oskolákban taníttatnak, az ilyenekre nézve kitérjen a beneficium mindaddig, míg deákokká lesznek. Sőt! Ha jól viselik magokat, azután is egy-két esztendeig, de a beneficium nem adódik kezekben, hanem másra bízattatik, aki azt könyvökre, ruhájokra vagy amint a szükség kívánnya, apródonként fogja nékiek kiadni. Hogyha pedig az alatt korhelységre adnák magokat, ez azonnal megszűnik.

β) hogyha pedig mesterségre áll a gyermek, ha magát jól viseli, a mesterség tanulásában igyekezik, gazdája is jó tanúbizonyoságot tészen felőlle, mindaz három inasi esztendejében a beneficiumnak bizonyos részét ki lehet neki szolgáltatni ruházattyára.

¹⁰⁶ Interes (latin): kamat.

¹⁰⁷ Sequestrál (latinból): lefoglal, záról, elkoboz.

¹⁰⁸ Allatura (latin): hozomány.

¹⁰⁹ Coaquisitum (latin): közös szerzemény.

¹¹⁰ Excindál (latinból): kivész, kiszakít.

γ) amelly gyermek pedig se tanulni, se mesterségre nem akar állani 14 vagy 15 esztendő korában legfellyebb, a beneficiumtól megfosztattatik. Sőt, amelly árvák engedetlenek, rossz erköltsűek lesznek, inspectoraiknak nem fogadják intéseiket, tanátsadásokat, még elébb is, amelly függeni fog a társaságnak meghatározásától.

2-o A leánygyermekre nézve pedig meg kell jegyezni

Bátor ezekre nézve betöltvén a 14. vagy 15. esztendőt, legfellyebb a beneficium megszűnik is mindazáltal, hogyha magokat tisztességesen viselik, és jó erköltsűek, férjhez menetelekkor – sub titulo dotis¹¹¹ – ha reá szükségek talál lenni egy, vagy ha nagyobb szükségek, egy vagy két esztendő béli beneficium fog nékik adódni.

3-o Mind a férfi, mind pedig a leánygyermekre nézve

megjegyeztetik még, hogyha ezek már akkor, midőn meghal édesattyok a 14. vagy legfellyebb a 15. esztendőt betöltötték, hanemha § 7. obscr. 1. sub lit α) feltett jegyzés szerint vagy a tanulásban foglalatoskodnak vagy mesterségre állottak (sub β), vagy pedig nyomorultak és emiatt dologtehetetlenek, mert az ilyenek, ha nyomorúságokban megmaradnak, holtig ezen cassából segítettnek (§ 7. lit. b). Feltett okokra nézve semmi beneficiumot nem fognak venni. Itt mindazonáltal a dispensatio¹¹² bízattatik a tiszteletes adminisztrátoroknak dispositiójokra.

§ 8. Kérdésben jövéen, valyon a kántorokat, rectorokat és a leányok tanítóit felvegyük-e ezen társaságra, és ha ezek is felvétettettek, mitsoda conditio alatt? Itten megjegyeztetik, hogy a feltett kérdés tsak a feleséges és stabilis¹¹³ rectorokat illeti.

Ezekre nézve determináltatott: Minthogy ezek is az ekkleziiai hivatalban töltötték el idejüket, és épen azon ok miatt maradnak özvegyeik és gyermekeik halálok után gyámolatlanúságra, amiért a prédikátorok maradéki, [ezért] ezek is bévetettődjenek ímé következő conditio alatt:

1-o hogy ne tsak pénzbeli fizetéseknek, h[ane]m minden egyéb rectori, kántori, tanítói jövedelmeknek, didactrumaiknak,¹¹⁴ halotti keresményeknek, életbeli fizetéseknek a már fellyebb kiszabott limitatio szerint tartoznak 60-dik részét beadni.

2-o hogy annak a beneficiumnak, amelly esztendőnként a prédikátorok [p. 12.] özvegyeiknek s árváiknak kiosztogattatik, félannyi adódjék ezeknek maradékaiknak úgy mindazonáltal, hogy ezeknek árváikra, azoknak nevelkedésekre szintén úgy tartozik a tiszteletes inspector vigyázni, mint szintén a prédikátorokéira.

¹¹¹ Sub titulo dotis (latin): hozományként/hozomány címén.

¹¹² Dispensatio (latin): kezelés, gazdálkodás.

¹¹³ Stabilis (latin): tartós, állandó. Itt: az állandó tanítókat jelöli, tehát a helyetteseket nem.

¹¹⁴ Didactrum (latin): a tanító jövedelme, bére.

3-o ha történnék, hogy ezek vagy öregségek miatt, vagy más okból kiesnének hivatalokból, és életekben már reá szorulnának, a beadott symbolájokat szabadon kivéhetik a cassából.

Harmadik rész Ezen institutumnak administratiojáról

§ 1. Ezen institutumnak directioja¹¹⁵ és az erre való vigyázás fog függeni közönségesen azon tiszteletes atyafiaktól, kik magokat ezen társaságban beadják úgy, hogy amidőn minden esztendőnként a kirendeltetett perceptor számot ad, kötelesek lesznek arra, hogy az evégre tartandó gyűlésben megjelenjenek, és lássák az egyéb administratio miképpen folytattassék. Különösen pedig directori lesznek ennek a tiszteletes seniorok és az ekklezsiákban találtató özvegyekre és árvákra vigyázó inspectorok, a cassae perceptor és administrator.

§ 2. A seniorok tisztek s kötelességek íme következők lesznek:

1-o A több tiszteletes atyafiakkal együtt válasszon a tiszteletes assessorok közül annyi inspectorokat, amennyi szükségesek, és ezek között ossza fel az ekklezsiákat. Úgyszintén ugyanekkor communi voto¹¹⁶ választassék egy cassae perceptor is.

2-o Hogyha az inspectorok késnének a symboláknak beszédésében, és azoknak a perceptor kezében lejendő beküldésében, azokat admoneálja¹¹⁷ és sollicitálja.¹¹⁸

3-o sem az osztályban [?] sem semmi ezen institutiót néző nagyobb momentumú¹¹⁹ dologban a senior magától semmit se determináljon,¹²⁰ hanem mindenkor a több inspectorokkal conferáljon.¹²¹ Hogyha pedig történnek,

4-o hogy a senior és több atyafiak projectumaik vagy akarattok ellenszegeznek magokat ketten vagy hárman, akkor a dolog ne dedicáltassék, hanem botsátassék az egész társaság votumára.¹²²

5-o Úgy történvén pedig a dolog – melyet nem reménylünk –, hogy a senior nem sokat gondolván ezen institutummal, erre s ennek administratiójára illendően nem vigyázna, először a társaságtól admoneáltasson. Ha mégsem, válasszon olyat helyébe, aki eránt nagyobb bizodalommal lehet: úgy mindazonáltal, hogy a senior hivatalában maradjon békességben.

[p. 13.] 6-o Kötelessége leszen az is a seniornak, hogy ezen institutumnak felállítását ennek kezdete folyását az ezen társaságban beadott, és ezután magokat ehez kaptsoló

¹¹⁵ Directio (latin): igazgatás.

¹¹⁶ Communi voto (latin): közakarattal.

¹¹⁷ Admoneál (latinból): megint, figyelmeztet.

¹¹⁸ Sollicitál (latinból): szorgalmaz, kér.

¹¹⁹ Momentum (latin): jelentőség.

¹²⁰ Determinál (latinból): meghatároz.

¹²¹ Conferál (latinból): ad, adományoz.

¹²² Votum (latin): kívánság, óhajtás. Itt: szavazat.

tiszteletes atyafiaknak neveiket a determinált symbolájokat a perceptor minden esztendőben adandó számadásának rövid extractussát,¹²³ az özvegyeknek s árváknak neveiket, idejeket és már oda fellyebb C. II § b) feljegyzett circumstantiájokat,¹²⁴ a gyűlésben lett determinációkat, egy szóval valami ezen institutumnak helyes folytatására tartozik, fideliter¹²⁵ leírja ezen avégre készítettett könyvben, mellyet aztán a társaságnak következő gyűlésében fog producálni és felolvasni vagy felolvasatni.

7-o Minden esztendőben egyszer legalább – hahogy a szükség többször nem kíványnya – az inspectorok jelenlétekben a cassae perceptortól számot vegyen. Azon számadást a társasággal communicálja, és ha idővel a summa annyira nevelkedne, azonnal az inspectoroknak megegyezésekből valamely bátoroságos helyre a perceptor által törvényes interesre kiadassa, és annak minden esztendőben lejendő beszédése eránt nagy vigyázattal legyen.

§ 3. Az inspectoroknak tisztek s kötelességek ezek lésznek

α) Mihellyt történik az inspectiója alatt lévő ekklézsiák prédikátorai közzül valamelyiknek halála, aszerént tselekedjék, amint már caput 2-do § b) feljegyeztetett, és az ott feljegyzett circumstantiák szerént a seniort mennél hamarább tudósítsa.

β) A symbolákat a társaságban magokat beadott inspectiója alatt lévő tiszteletes atyafiktól az esztendőnek első napjára beszédje úgy pedig, hogy mind az inspector a percipiált¹²⁶ pénz felől quietantiát¹²⁷ adjon, mind pedig a conferens¹²⁸ atyafitól contraquietantiák¹²⁹ mellett erga recepisse¹³⁰ beküldje vagy beadja.

γ) Az inspectiója alatt lévő ekklézsiákban találtató özvegyeknek életekre s magok viselésére úgy szintén az árváknak erköltsökre, nevelkedésekre, tanulásokra, egyszerűval azoknak boldogíttatásokra szorgalmasan vigyázzon, és ha az özvegyekben valamely rendetlenséget hallana vagy maga is tapasztalna, azokat magánosan kérje, és egész szelidséggel intse, hasonlóképpen az árvákat is, akik hogyha intésének nem engedelmesskednének, azokat a seniornak levele által bejelentse.

δ) Hogyha pedig történék, hogy a földesuraságtól vagy a helység elöljáróitól ez eféle ügyefogyott özvegyek terheltenének, ezek helyett ott, ahol illik és szükséges, intercedáljon,¹³¹ és az erántok való könyörületeséget instáljon.

ε) Valamely dologban convocáltatván¹³² a seniortól okvetetlen és elmúlhatatlanul megjelennyen, hanemha valamely törvényes akadálytól tartóztassék.

¹²³ Extractus (latin): kivonat.

¹²⁴ Circumstantia (latin): körülmény, helyzet, állapot.

¹²⁵ Fideliter (latin): hitelesen, hűségesen.

¹²⁶ Percipiál (latinból): bevesz, felvesz.

¹²⁷ Quietantia (latin): nyugta, számadás.

¹²⁸ Conferens (latin): adományozó.

¹²⁹ Contraquietantia (latin): ellennyugta.

¹³⁰ Erga recepisse (latin): vevény mellett.

¹³¹ Intercedál (latinból): közbenjár.

¹³² Convocál (latinból): összehív, itt: berendel.

§ 4. A perceptor tisztei és kötelességei

- a) Az a társaságtól *communi voto* választatván legfőbb és közönséges tiszti légyen, hogy a keze alá adattatandó *cassát* [p. 14.] egész hűséggel és egyenességgel adminisztrálja. Nevezetesen pedig,
- b) hogy az *inspectorokat* levele által sollicitálja, hogy ad 1-am *Januarii* kinek-kinek symboláját kézhez beküldjék, afelől az *inspectoroknak* *quietantiát*, azok pedig *contraquietantiát* adjanak, mellyet aztán számadáskor *producál*. Hogyha pedig az *inspectorok* a pénz beküldésével késnének, tehát azt a *seniornak* adja tudtára.
- c) Készíttessen magának egy számadó *laistromot*, amelyben mind a *perceptákat*,¹³³ mind az *erogátákat*¹³⁴ *de die ad diem* inscribálja,¹³⁵ a *quietantián* lévő betűkkel vagy számokkal a *positiókat* signálja.¹³⁶
- d) Senkinek egy magános embernek *commissiójára*¹³⁷ – légyen az akár *senior*, akár *inspector* – semmit a *cassából* ki ne adjon, hanemha *ex consensu senioris et inspectoris*,¹³⁸ fog az lenni.
- e) Minden esztendőben, vagy a *dislocatio* alkalmatosságával, vagy pedig máskor, amidőn a *senior* kívánnya, tartozik számot adni. Sőt! Időközben is, ha a *senior* a *cassát* meg akarja vizsgálni, mellyre vévén egy *inspectiót*, tartozik a pénzt a megszámlálásra kiadni, de másoknak az a *juss* nem adattatik, hanem szabad lesz a számadó *laistromot* megtekinteni mindenkinek, aki a társaságnak a tagjai fognak lenni. De azoknak, kik a társaságban nintsenek, tsak beletekinteni sem engedtetik, annyival inkább a számadó *laistromot* senkinek – akárki légyen is az – a *senior* és a társaság híre nélkül ki nem lehet adni.
- f) A *cassa* pedig mindaddig a *perceptor* keze alatt marad, míg a pénz vagy interesre ki nem osztódik, vagy pedig a társaság más *dispositiót* fog eránta tenni.
- g) Ha már a *cassa* úgy megszaporodott, hogy lehet abból interesre kiadni, mindenkoron a *seniornak* és *inspectorok[na]k* hírével vagy legalább a *senior* és egy *inspector* *consensusából* tselekedje. Az interesnek minden esztendőben beszédése is *perceptornak* a kötelessége fog lenni.
- h) Ha történik a *perceptornak* a halála, a legközelebb lévő *prédikátor*, ki a társaságnak tagja – légyen az akár *inspector*, akár nem – mihelyt a tudtára esik, oda mennyen, és az *institutomhoz* tartozó *lasjtromokat*, *quietantiákat*, s ha lesz, a *ládát* *lepetsételje* et *usque ad ulteriorem revisionem*,¹³⁹ jó *procuratio* alatt tartsa.

¹³³ *Perceptum* (latin): bevétel.

¹³⁴ *Erogatio* (latin): kiadás.

¹³⁵ *De die ad diem inscribál* (latin): napról napra feljegyezz.

¹³⁶ *Positio*kat *signál* (latinból): jelzettel ellát. Itt: iktat.

¹³⁷ *Commissio* (latin): meghagyás, megbízás.

¹³⁸ *Ex consensu senioris et inspectoris* (latin): az *esperes* és a *felügyelők* beleegyezésével.

¹³⁹ *Et usque ad ulteriorem revisionem* (latin): további felülvizsgálatig.

§ 5. A pénz vagy beneficium kiosztásának módjáról

Már oda fellyebb meghatározatott, hogy a rectorok, kántorok és leányok tanítóinak özvegyeik és árváik felannyit vegyenek, mint a tiszteletes prédikátorok maradéki. Ezek pedig mindnyájan egyenlő beneficiumot vegyenek, arra semmit sem tekintvén, hogy ennek vagy amannak férje vagy atya nagyobb summát adott be esztendőnként a fundusba, minthogy mindnyájoknak többnyire egyenlő sorsok s állapottyok, úgymind számolták, hogyha némely özvegyek és árvák feletébb való gyámoltalanságra jutnának, azokra a társaságtól különös tekintet legyen. [p. 15.]

Kérdésben jövén esztendőnként mennyi adassék, kinek, minnek?

Ez így determináltatott: ezt a senior és az inspectorok fogják meghatározni ahoz képest, amint az özvegyeknek és az árváknak száma fog lenni. Úgy mindazonáltal, hogy a kiosztandó pénz kivált most eleinten míg még a fundus meg nem nevelkedik, ne superálja¹⁴⁰ azon esztendő jövedelmének felét. Fele mindenkor maradjon fundusul a cassában. Ha pedig egy ideig nem lennének semmi özvegyek és árvák, maradjon egészben benn, hadd szaporodjon. Lehet reményleni, hogyha ezen institutum jó gond, szorgalmas vigyázás és hűséges administratio alatt fog lenni azon kívül, hogy az ügyetlen és gyámoltalan özvegyek és árvák belőle jó móddal segítettnek, idővel olly fundus kerekedik belőlle minden további collatio¹⁴¹ nélkül, csak annak jövedelméből ezen venerabilis tractus özvegyei és árvái tisztességesen eltarthatnak és segítettetnek belőlle. Melyre nézve meghatározatott, hogy azok, akik ennek directiójában vagy administrációjában fognak influálni,¹⁴² ennek hűséges folytatására s administrációjára az alább beírandó esküvésnek formája szerént feleskettessenek, s így hittel köteleztessenek.

Ideje pedig a kiosztásnak legyen minden esztendőben – ha ugyan valamely akadály nem adja elől magát – pünköszt tsonka hetének szerdája, mellyet előre a senior publicáljon, meghatározván az ekklezsiát, amelyben fog lenni a gyűlés. Aholott a seniornak, az inspectornak és a perceptornak szükségesképpen meg kell jelenni. A társaságnak több tagjai is, ha fog tettezni, és az elmúlhatatlan megjelenéseket valamely szükség nem kívánnya, elmehetnek. Itt lészen osztán a helyye, hogy ezen institutumra tartozó dolgokról conferáljanak, consultáljanak és bizonyos határozásokat tegyenek.

Feljegyzések még ez is utoljára: ha úgy történnék, hogy a következő nyombéli prédikátoroknak ezen institutum nem tetzen – magokat e társaságban bé nem adnák vagy pedig az adminisztrátorok és az erre vigyázók ennek helyes folytatásával felhagyván ez félbeszakadna –, megtiltjuk azokat az Úrnak nevében, hogy ezen cassában még akkor található pénzt se a tractus cassájában ne tegyék, mint amelly ettől mindenkor különös és azzal soha egyben nem elegyedhető fundus fog lenni és maradni, de pedig másvégre ne fordítsák. Hanem a senior által, akinek is ezt lelkére köttyük az adminisztrátoroktól lejendő szoros számvétel után, azoknak harmad- vagy negyedízigen is találtató mara-

¹⁴⁰ Superál (latinból): felülhalad, áthág.

¹⁴¹ Collatio (latin): (anyagi) hozzájárulás.

¹⁴² Influal (latinból): részt vesz.

dékai vagy attyok fiai között, vagy ha ilyenek sem találatnának, a többivel közre botsátván aszerint a proportio szerint, amint kinek-kinek eleje ebbe conferált, reájok osztattassék, és ki adattassék. Ezt hozván magával a közigazság. Vége.

Tisztviselők eskümintái

[p. 16.] Formula juramenti inspectorum¹⁴³

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, aki Atya, Fiú és Szentlélek egy bizony örök Isten, hogy én azon társaságnak, mely a prédikátorok és más belső személyek özvegyeinek és árváinak segétségek munkálkodására magát egyben adta, közönséges megegyezésből az inspectori hivatalra előállítattván szentül fogadom és ígérem, hogy az inspectiom alá bízott tiszteletes atyafiaktól az őkegyelmeket az institutumban meghatározott mód szerint illető pénzt szorgalmason beszedem, a tiszteletes perceptornak a szabott időre hűségesen beadom. Azon ekkleziákban találató özvegyekre és árvákra szemesen vigyázok, töllem kitelhetőképpen azoknak boldogításokat és javokat munkálkodni, ha mi hibákat és fogyatkozásokat látok vagy hallok, benne egy-két atyafiságos intéseimmel azok nem gondolván vagy a seniornak beadom vagy a társaság gyűlésében bejelentem. Egyszóval az institutumban praescribált¹⁴⁴ tisztemben s kötelességemben egész igyekezettel eljárni igyekszem. Isten engem úgy segítjen!

Formula juramenti perceptoris¹⁴⁵

Én N. N. esküszöm az egy élő Istenre, aki Atya, Fiú és Szentlélek, tellyes SzentHáromság egy bizony, örök Isten, hogy én azon társaságnak, melly az prédikátorok és más belső személyek özvegyeiknek és árváiknak segétséges megegyezéséből a perceptori hivatalra választattván és előállítattván, szentül fogadom és ígérem, hogy a kezem alá botsátattandó cassának hűségesen gondját viselem. A pénzt magam hasznára nem fordítom, a seniornak és az inspectoroknak megegyezésekből, ha annyira szaporodik, interesre kiadom. Azt hűségesen beszedem, az osztályban a társaságtól kiszabott mód szerint az egyenességet mindenben megtartom, és annak idejében minden kezem alá bízattaktokról és azoknak administratiójokról számot fogok adni. Isten engem úgy segítjen!

---

¹⁴³ Formula juramenti inspectorum (latin): a felügyelők esküformája.

¹⁴⁴ Formula juramenti perceptoris (latin): a pénztáros esküformája.

¹⁴⁵ Prescribált (latinból): előír.

Tagdíjfizetők névsora

[p. 17.] Azon tiszteletes prédikátorok, kántorok, rectorok és tanítók neveknek és a fellyebb írt módszerént meghatározott symbolájoknak feljegyzése, kik ezen institutumnak legelső felállításakor magokat ezen társaságban béadták, és azon könyvetskében, melly közöttük circurált, tulajdon magok kezekkel subscribáltak.

		Ft	kr
Szentesen ¹⁴⁶	Szentmiklósi Sebők Sámuel prédikátor és a venerabilis békési tractusnak proseniora	9	
	Mezei Péter ¹⁴⁷ a szent ministeriumra facultált ¹⁴⁸ kántor mp.	3	
	Tanító Pintér András ¹⁴⁹ mp.	2	
Vásárhely ¹⁵⁰	Benjámín Szőnyi ¹⁵¹ senior probat piam hanc provisionem et pro adflicta cui ingemit sorte confert a propriis de se quisque vivo adhuc et inopi provideri exoptans.	2	
	Füredi Sándor ¹⁵² prédikátor	9	
	Kis András ¹⁵³ prédikátor	9	
Makón ¹⁵⁴	Gyarmathi Ferentz ¹⁵⁵ prédikátor mk.	5	30
	Etsedi Miklós ¹⁵⁶ prédikátor mp.	5	30
Ötsödön	Kuthi Ádám prédikátor mk.	4	42
	Szilva Gergely ¹⁵⁷ coadjutor ¹⁵⁸ mk.	2	10
[p. 18.] Szent András ¹⁵⁹	Dobsa Ferentz ¹⁶⁰ prédikátor mk.	2	20
	Jakuts Sándor ¹⁶¹ rector scholae mk.	1	10

¹⁴⁶ Szentes, Csongrád-Csanád megye (H).

¹⁴⁷ Mezei Péter szentesi kántor 1790-ben. TAKÁCS, 2001, <https://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezia/image2/nagy/268.JPG>.

¹⁴⁸ Ministeriumra facultál (latinból): szolgálatra felhatalmaz.

¹⁴⁹ Pintér András szentesi tanító 1790-ben. TAKÁCS, 2001, <https://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezia/image2/nagy/285.JPG>.

¹⁵⁰ Hódmezővásárhely, Csongrád-Csanád megye (H).

¹⁵¹ Szőnyi Benjámín 1745 és 1787 között hódmezővásárhelyi lelkész. HEGYI, 2018, 90.

¹⁵² Füredi Sándor 1765 és 1795 között hódmezővásárhelyi lelkész. Uo., 203.

¹⁵³ Kis András 1788 és 1816 között hódmezővásárhelyi lelkész. Uo., 58, 87.

¹⁵⁴ Makó, Csongrád-Csanád megye (H).

¹⁵⁵ Gyarmathi Ferenc 1802 és 1812 között szentesi lelkész. HEGYI, 2018, 227.

¹⁵⁶ Ecsedi Miklós 1784 és 1803 között makói lelkész. Uo., 181.

¹⁵⁷ Szilva Gergely öcsödi segédlelkész, 1801-től gyoroki prédikátor. Uo., 129.

¹⁵⁸ Coadjutor (latin): segéd. A korabeli egyházi szóhasználatban gyakran az egyházközség világi gondnokát is így nevezték, de ebben az esetben segédlelkészt, káplánt jelent.

¹⁵⁹ Békésszentandrás, Békés megye (H).

¹⁶⁰ Dobsa Ferenc 1775 és 1821 között békésszentandrás lelkész. HEGYI, 2018, 185, 212–214.

¹⁶¹ Jakucs Sándor 1787 és 1790 között békésszentandrás tanító. Uo., 105.

		Ft	kr
Gyomán ¹⁶²	Marjalaki Dániel ¹⁶³ prédikátor mk.	5	
	Baak János ¹⁶⁴ coadjutor mk.	1	40
Berényben	Molnár János prédikátor mk.	2	
	Rector Gaál Pál ¹⁶⁵ mk.	1	
K[örös]Tartsán ¹⁶⁶	Bartha Sándor ¹⁶⁷ prédikátor mk	3	30
Vésztőn	Erdélyi Sámuel ¹⁶⁸ prédikátor mk.	2	
Dobozon	Kállai Sámuel prédikátor mk.	2	
	Leányok tanítója, Szathmári Józseff ¹⁶⁹	1	
Gyulán ¹⁷⁰	Nagy István ¹⁷¹ prédikátor	5	
[Gyula][Váriban] ¹⁷²	Bartha József ¹⁷³ prédikátor	2	
F[ekete]Gyarmaton	Kállai József prédikátor mk.	2	
	Oskolamester Kállai János ¹⁷⁴ mp.	1	
N[agy]Zerinden	Szilágyi Mihály ¹⁷⁵ prédikátor mk.	2	
	Szövérdi Mihály ¹⁷⁶ rector mk.	1	
Bélzerénden ¹⁷⁷	Hertzeg Imre ¹⁷⁸ rector mk.		50
Vadászon ¹⁷⁹	Szilágyi János prédikátor	1	40
	Bitai Ferentz ¹⁸⁰ oskola rector		50
Ágyán ¹⁸¹	Marton Sándor ¹⁸² prédikátor mk.	3	
	Vágó István ¹⁸³ rector mp.	1	
Erdőhegyen	Szkárosi Lázár Pál prédikátor mk.	2	20

¹⁶² Gyomaendrőd, Békés megye (H).

¹⁶³ Marjalaki Dániel 1777 és 1802 között gyomai lelkész. BARCSA, 1908, 250.

¹⁶⁴ Bak János 1790 körül segédlelkész Gyomán, 1810-ben gyoroki lelkész. HEGYI, 2018, 123, 130.

¹⁶⁵ Gaál Pál 1790 körül mezőberényi tanító.

¹⁶⁶ Köröstarcsa, Békés megye (H).

¹⁶⁷ Barta Sándor 1778-tól köröstarcsai lelkész. HEGYI, 2021, 57.

¹⁶⁸ Erdélyi Sámuel 1768 és 1776 között szentesi, később vésztői lelkész. HEGYI, 2018, 250–251.

¹⁶⁹ Szathmári József 1790 körül dobozi lánytanító.

¹⁷⁰ Gyula, Békés megye (H).

¹⁷¹ Micskei Nagy István 1784 és 1792 között gyulai lelkész. HEGYI, 2021, 58.

¹⁷² Gyulavári, Békés megye (ma Gyula része, H).

¹⁷³ Bartha József 1790 körül Feketegyarmaton tanító.

¹⁷⁴ Kállai János 1790 körül békésszentandrásai lelkész. HEGYI, 2018, 185, 212–214.

¹⁷⁵ Szilágyi Mihály 1790 és 1798 között nagyzeréndi lelkész. BARCSA, 1908, 305.

¹⁷⁶ Szövérdi Mihály 1790 körül nagyzeréndi tanító.

¹⁷⁷ Bélzerénd, Arad megye (ma: Zerindu Mic, RO).

¹⁷⁸ Herczeg Imre 1790 körül bélzeréndi tanító.

¹⁷⁹ Vadász, Arad megye (ma: Vânători, RO).

¹⁸⁰ Bitai Ferenc 1790 körül vadászi tanító.

¹⁸¹ Ágya, Arad megye (ma: Adea, RO).

¹⁸² Marton Sándor 1772-ben dobozi, 1790-ben ágyai lelkész. HEGYI, 2021, 57.

¹⁸³ Vágó István 1790-ben ágyai tanító. Uo., 102.

		Ft	kr
	A következő és az után tisztán hagyott levelek arra valók lesznek, hogy azok, akik ezután e társaságban be fogják magokat adni, neveiket és rátájokat tulajdon magok kezekkel írják bé feljegyezvén a béállásnak napját és esztendejét.		
Jegyzés	Ezen institutum akármikora nézve megállott. Az egybe-gyűlt summa becses senior, Gyarmati Ferenc úr idejéig nevedett volt 270 forintra bankóban. A bankó reductiójával ¹⁸⁴ Scheinra ¹⁸⁵ lett belőle 54 forint. Ez a summa ki van adva tiszteletes Kiss Bálint szentesi prédikátor úr keze alá die 2 Martii 1815. Lásd charitativa cassa lasjtrom utolsó levelét.		

Az özvegy-árvapénztár ülésének jegyzőkönyve, 1790. szeptember 8.

[fol. 19r.]¹⁸⁶ *E levél a 32. lap mellől általam helyeztetett ide. Szeremley mk.*

Ezen institutumra tartozó mindenféle történeteknek, gyűlések idejének, projectumoknak, determinációknak,¹⁸⁷ változásoknak és egyéb eféle megeső dolgoknak de die ad diem in protocollatiójok¹⁸⁸ itt kezdődik

Anno 1790 8. Septemberis

Ezen institutumnak dolgában Vésztőn legelső gyűlést tartván, melyben jelen voltak tiszteletes prosenior SzentMiklósi Sebők Sámuel szentesi, venerabilis tractus notáriusa Kuthi Ádám ötsödi, assessorok Füredi Sándor hódmezővásárhelyi, Bartha József gyula-vári, Molnár János mezőberényi, Marjalaki Dániel gyomai, Lázár Pál erdőhegyi, gregariuskok Erdélyi Sámuel vésztői, Bartha Sándor köröstarsai, Dobsa Ferentz Szentandrás, Kállai Sámuel dobozi, Dömény János¹⁸⁹ és Leötső András¹⁹⁰ békési, Kállai József feketegyarmathi prédikátor uraimék. Ebben ezek folytanak és determináltak.

¹⁸⁴ Reductio (latin): csökkenés, leszállítás. Itt: pénzleértékelés.

¹⁸⁵ Schein (német): bankó, papírpénz.

¹⁸⁶ Eredeti számozással: p. 18a.

¹⁸⁷ Determinatio (latin): végzés, határozat.

¹⁸⁸ Inprotocollatio (latin): jegyzőkönyvbe vétel, jegyzőkönyvezés.

¹⁸⁹ Dömény János 1780-tól békési lelkész. HEGYI, 2021, 57.

¹⁹⁰ Leötső (Lócsey) András 1780 és 1794 között békési lelkész. Uo.

1-o Az institutum közönségesen felolvasatott, rumináltatott,¹⁹¹ és abból amely legelsőben circulált,¹⁹² némellyek kihagyattatván, némellyek modificáltatván¹⁹³ aszerént, amint ennek rendelései – mellyek ebben törvény gyanánt lésznek – már fellyebb beiratattak, helyben hagyattatott, acceptáltatott¹⁹⁴ és confirmáltatott.¹⁹⁵

2-o Determináltatott, hogy az institutum tisztán leíratattatván még egyszer currentáltassék¹⁹⁶ avégre, hogy e társaságban magokat beadó tiszteletes atyafiak – főképpen az inspectorok, cassae perceptor pro sui informatione¹⁹⁷ magoknak ezt leírják vagy leírassák. Egyszersmind mindazok, akik ebben társul adják magokat a libellusnak¹⁹⁸ a végén neveiket és az institutumban meghatározott mód szerént esső symbolájokat a libellusnak a végén tulajdon kezeikkel írják fel.

3-o Ugyanekkor inspectoroknak választattak a következő tiszteletes assessorok:

Tiszteletes Gyarmathi Ferentz makai prédikátor uram: Makón, HódMezőVásárhelyen, Szentesen, Ötsödön és SzentAndráson.

Tiszteletes Marjalaki Dániel uram Gyomán, Köröstartsán, Mezőberényen, Vésztőn.

Tiszteletes Bartha József uram Dobozon, Gyulán, GyulaVáriban, FeketeGyarmaton.

Tiszteletes Lázár Pál uram NagyZerinden, Vadászon, Ágyán és Erdőhegyen.

Perceptorságra candidáltattak:¹⁹⁹ tiszteletes Bartha Sándor, Nagy István és Kis András uraimék, kik közül gyulai prédikátor, tiszteletes Nagy István uram választatván, [fol. 19v.] minthogy őkegyelme ezen gyűlésben bizonyos és előttünk tudva lévő akadállya miatt jelen nem volt, determináltatott, hogy tiszteletes prosenior SzentMiklósi Sebők Sámuel uram őkegyelmének levele által offeráljon.²⁰⁰ Ez meglévén, ezt felvállalta.

Az institutumról több bejegyzést e könyv nem tartalmazván a jegyzőkönyv hátralevő üres részébe a hason rendeltetésű s 1880-ban keletkezett özvegy-árvapénztár jegyzőkönyveit ígtattam be. Ez utóbbi intézet alapszabályainak egy nyomtatott példányát is idekötöttem.

Jegyeztem HódMezőVásárhelyen 1883. július 5-én.

*Szeremlei Sámuel mk.
egyházmegyei levéltárnok és özvegy-árvapénztár jegyző*

¹⁹¹ Ruminál (latinból): átgondol, módosít.

¹⁹² Circulál (latinból): kering. Irt: köröz.

¹⁹³ Modificál (latinból): módosít.

¹⁹⁴ Acceptál (latinból): elfogad.

¹⁹⁵ Confirmál (latinból): megerősít.

¹⁹⁶ Currentál (latinból): köröz.

¹⁹⁷ Pro sui informatione (latin): saját tájékoztatására.

¹⁹⁸ Libellus (latin): könyvecske.

¹⁹⁹ Candidál (latinból): jelöl.

²⁰⁰ Offerál (latinból): felajánl.

Rövidítések és irodalomjegyzék

- TtREL Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára (Debrecen)
- I.29.a.2. Békés-Bánáti egyházmegye iratai. Jegyzőkönyvek. Közgyűlési jegyzőkönyv 1787–1829.
- I.29.c.12. Békés-Bánáti egyházmegye iratai. Esperes által külön kezelt iratok. Sinai per 1790–1800.
- I.29.c.14. Békés-Bánáti egyházmegye iratai. Esperes által külön kezelt iratok. Esperesi hivatal, teendő, jogkör 1787–1884
- I.29.k.1. Békés-Bánáti egyházmegye iratai. Özvegy, árva és lelkészi nyugdíjintézet iratai 1790–1943. Özvegy, árva és lelkészi nyugdíjintézet jegyzőkönyve (alapszabály) 1790–1908
- I.29.k.3. Békés-Bánáti egyházmegye iratai. Özvegy, árva és lelkészi nyugdíjintézet iratai 1790–1943. Özvegy, Árva és Lelkészi Nyugdíjintézet iratai 1790–1892

*

- BAK
2000 BAK Borbála: *A XVI–XVIII. századi magyar nyelvű források kiadásának kérdései*, In: *Fons*, 7. (2000) 1. sz. 91–137.
- BARCSA
1908 BARCSA János: *A Tiszántúli Ev. Ref. Egyházkerület történelme, 2. kötet 1711–1822*, Debrecen, Debrecen Szabad Királyi Város Könyvnyomdavidállalata, 1908.
- BARTICEL-KISS
2023 BARTICEL-KISS Eszter Orsolya: *Abats János esperesi szolgálata: a papi özvegyek és árvák kasszájának létrejötte*, In: *VIII. Egyháztörténeti Konferencia*, Kolozsvár, Kolozsvári Protestáns Teológiai Intézet, 2023. május 3.
- BAUMANN
2008 Max BAUMANN: *Armut im Dorf und im Landstädtchen*, In: *Berns goldene Zeit: das 18. Jahrhundert neu entdeckt*, hg. von André HOLENSTEIN, Bern, Stämpfli, 2008, 191–194.
- BORMANN-HEISCHKEIL
1991 Sigrig BORMANN-HEISCHKEIL: *Die Soziale Herkunft der Pfarrer und ihrer Ehefrauen*, In: *Das evangelische Pfarrhaus: Eine Kultur- und Sozialgeschichte*, hg. von Martin GREIFFENHAGEN, Stuttgart, Kreuz Verlag, 1991, 149–174.

- CSEPREGI
2019
CSEPREGI Zoltán: *Ároni ház: A nepotizmus protestáns változata?* In: *Credo Evangélikus Műhely*, 25. (2019) 3–4. sz. 55–61.
- DELLSPERGER
1984
Rudolf DELLSPERGER: *Die Anfänge des Pietismus in Bern: Quellenstudien*, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 1984. (Arbeiten zur Geschichte Pietismus, 22.)
- ERDÉLYI
2018
ERDÉLYI Gabriella: „Nem leszen mostoha anyja” *Érzelmi gyakorlatok egy 17. századi református lelkész mostohacsaládjában*, In: *Történelmi Szemle*, 60. (2018) 2. sz. 347–364.
- ERDÉLYI
2020
ERDÉLYI Gabriella: *Bevezetés. Özvegystratégiák és árvasorsok*, In: *Özvegyek és árvák Magyarországon 1550–1940*, szerk. ERDÉLYI Gabriella, Budapest, MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, 2020, 7–34.
- ERZSI I
Erdélyi református zsinatok iratai, I. 1591–1714, kiad. BUZOGÁNY Dezső – DÁNÉ Veronka – KOLUMBÁN Vilmos József – ÓSZ Sándor Előd – SIPOS Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2001 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 1.)
- ERZSI II
Erdélyi református zsinatok iratai, II. kötet 1715–1770, kiad. BUZOGÁNY Dezső – DÁNÉ Veronka – KOLUMBÁN Vilmos József – ÓSZ Sándor Előd – SIPOS Gábor, Kolozsvár, Erdélyi Református Egyházkerület, 2016 (Erdélyi Református Egyháztörténeti Adatok, 1/2.)
- GALUSKA
1992
GALUSKA Imre: *Egyház és közösség: Az egyházi közteherviselés a kesznyéteni eklézsia számadáskönyveiben*, Debrecen, Kossuth Lajos Tudományegyetem Néprajzi Tanszék, 1992. (Folklór és Etnográfia, 68.)
- HEGYI
2018
HEGYI Ádám: „...azt közönséges helyen fel olvasni éppen nem tanátsos...” *Az olvasás és a vallásellenesség kapcsolatai a Békési Református Egyházmegyében 1781 és 1821 között*, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények, 2018. (A Tiszántúli Református Egyházkerületi Gyűjtemények kiadványai.)

- HEGYI
2021 *A Békési Református Egyházmegye első jegyzőkönyve és annak mellékletei 1696–1809 (1839)*, szerk. HEGYI Ádám et alii, Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2021. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani, 23.)
- HEGYI
2023 HEGYI Ádám: *Privatmeinungen über die Reformierten aus den Städten Südosten Ungarns*, In: *Stadt im Wandel: Der Donau-Karpatenraum im langen 18. Jahrhundert*, ed. Mathias BEER – Harald HEPPNER – Ulrike TISCHLER-HOFER, Berlin, Peter Lang, 2023, 371–384.
- HEGYI–SZÖGI
2016 HEGYI Ádám – SZÖGI László: *Magyarországi diákok svájci egyetemeken és főiskolákon 1526–1919*, Budapest, Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára, 2016. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 23.)
- IAA
Inscriptiones Alborum Amicorum, szerk. LATZKOVITS Miklós, Szeged, 2003–2023, <http://iaa.bibl.u-szeged.hu/>.
- IMRE
1981 IMRE Mihály: *Szónyi Benjámín levele Jacob Christoph Beck bázeli professzorhoz 1776-ból*, In: *Irodalomtörténeti Közlemények*, 85. (1981) 1. sz. 67–72.
- IMRE
2012 IMRE Mihály: *Küzdelem a fiziko-teologizmus örökségével: Szónyi Benjámín elfeledett öregkori műve (Istennek trombitája 1790–91)*, In: *Uő: Az isteni és emberi szó párbeszéde*, Sárospatak, Hernád, 2012, 339–432. (Nemzet, egyház, művelődés, 7.)
- KARANT-NUNN
2003 Susan C. KARANT-NUNN: *The Emergence of the Pastoral Family in the German Reformation: The Parsonage as a Site of Socio-religious Change*, In: *The Protestant Clergy of Early Modern Europe*, ed. C. Scott DIXON – Luise SCHORN-SCHÜTTE, Basingstoke, Palgrave Macmillan, 2003, 79–98.
- KERESZTESI
1927 *Keresztesi József akadémiai utazása a külföldön*, In: *Theologiai Szemle*, 3 (1927) 5–6. sz. 331–338.
- KIS
1992 Kis Bálint: *A helvéciai vallástételt követő Békés-bánati egyházi vidék vallási, polgári, tudomány és földleírasi története*

- nek emléke, In: Uő: *A Békési-Bánáti Református Egyházmegye története*, Békéscsaba–Szeged, Csongrád Megyei Levéltár, 1992, 51–292. (Dél-alföldi évszázadok, 5.)
- PÁLYI
2012
PÁLYI Zsófia Kata: *Protestáns lelkészi özvegélyező társaságok és özvegy-árva kasszák*, In: „Taníts minket úgy számlálni napjainkat...” *Tanulmányok a 70 éves Kósa László tiszteletére*, szerk. ifj. BERTÉNYI Iván – GÉRA Eleonóra – RICHLY Gábor, Budapest, ELTE Eötvös Kiadó, 2012, 351–365.
- PÁLYI
2013a
PÁLYI Zsófia Kata: *Az egyházi özvegy-árva tár megalapítása a Tiszáninneni Református Egyházkerületben: Szemere Bertalan intézeti terve 1838-ból*, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 14. (2013) 3. sz. 36–66.
- PÁLYI
2013b
PÁLYI Zsófia Kata: *Öreg prédikátorok, özvegy prédikátorné asszonyok és neveletlen árvák a református egyházmegye kebelében (1800–1834)*, In: *Alsópapság, lokális társadalom és népi kultúra a 18–20. századi Magyarországon*, szerk. BÁRTH Dániel, Budapest, ELTE BTK Folklore Tanszék, 2013, 196–222.
- POKOLY
1896
POKOLY József: *A lelkészi gyámintézetek történetéhez*, In: *Protestáns Egyházi és Iskolai Lap*, 39. (1896) 753–756.
- POSZVÉK
1897
POSZVÉK Sándor: *A dunántúli Ág. H. Evang. Egyházkerületi „Gyámolda” (Nyugdíj- s Gyámdíjintézet) története*, Sopron, Röttig Gusztáv Nyomda, 1897.
- PTASZYNSKI
2006
Maciej PTASZYNSKI: *Widow’s Capital. Pastors’ Widows in the Pomeranian Church at the Turn of the 16th Century*, In: *Acta Poloniae Historica*, 96. (2006) 85–142.
- RÜSZ-FOGARASI
2021
RÜSZ-FOGARASI Enikő: *Consequences of the Reformation: Priest Wives, a New Role for Early Modern Women*, In: *Common Man, Society and Religion in the 16th Century*, ed. Ulrich A. WIEN, Göttingen, Vandenhoeck & Ruprecht, 2021, 297–307.
- SÁRAI-SZABÓ
2021
SÁRAI-SZABÓ Katalin: *Női szerep és családi stratégia a 19. század második felében: Szász Károlyné Bibó Antónia*

püspökné életpályája, In: *Egyháztörténeti Szemle*, 22. (2021) 2. sz. 31–52.

SCHLÄPPI
2008

Daniel SCHLÄPPI: *Sozialer Frieden geht durch den Magen – Geselligkeit der Burgerschaft*, In: *Berns goldene Zeit: das 18. Jahrhundert neu entdeckt*, ed. André HOLENSTEIN, Bern, Stämpfli, 2008, 198–201.

SZEREMLEY
1890

SZEREMLEY Samu: *Szónyi Bénéámin és a hódmezővásárhelyiek 1717–1794*, Budapest, Hornyánszky Viktor, 1890.

SZÖGI
2004

SZÖGI László: *Magyarországi diákok németországi egyetemeken és főiskolákon 1789–1919*, Budapest, ELTE Levéltára, 2004. (Magyarországi diákok egyetemjárása az újkorban, 5.)

TAKÁCS
2001

A szentesi református ekklezsia története 1700–1825, közread. TAKÁCS Edit, Szentes, sine nomine, 2001, hozzáférés: 2023.10.30. <http://www.szentesinfo.hu/cd/ekklezsia/>

TÓTH
2023

TÓTH Zsombor: *A hosszú reformáció jegyében: vallási perzekúció és tanúságtétel a református irodalmi hagyományban a gyászévtizedtől 1800-ig*, Budapest, BTK Irodalomtudományi Intézet, 2023. (Humanizmus és reformáció, 41.)

UGRAI
2017

UGRAI János: *A Tiszáninnen Református Egyházkerület története: a türelmi pátenstől a protestáns pátenzig 1781–1860*, Sárospatak, Hernád, 2017.

WALTHER
1969

Hans WALTHER: *Carmina medii aevii posterioris Latina: Initia carminum ac versuum medii aevii posterioris Latinorum*, Göttingen, Vandenhoeck et Ruprecht, 1969.

ZIEMSEN–PABST–
THEUNE 2007

Ruprecht ZIEMSEN – Bernhard PABST – Carlos THEUNE: *Die protestantischen Pastorenfamilien Theune und Reimann in Niedersachsen und Sachsen-Anhalt vom 16. bis zum 18. Jahrhundert (Vorfahren und Nachkommen von Friedrich Heinrich Theune 1691–1745)*, Berlin, 2007.